

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
TERMÉSZETTUDOMÁNYI ÉS INFORMATIKAI KAR
GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMFÖLDRAJZ TANSZÉK

**MAGYAR VÁNDOROK – A KÉPZETT MUNKAERŐ
MIGRÁCIÓS ATTITÚDJÉNEK VIZSGÁLATA**

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZAT

Készítette:
Radics Vivien
Geográfus MsC szakos hallgató

Témavezető:
Kovács Csaba
Egyetemi adjunktus

Szeged
2014

Tartalmi összefoglaló

A munkaerő szabad áramlása a jelenlegi gazdasági folyamatok része, ám tendenciái mégis aggodalomra adnak okot világszerte. Napjainkban egyre több honfitársunkban fogalmazódik meg a gondolat, hogy külföldön vállaljon munkát. Ez az elhatározás a fiatalok körében figyelhető meg leginkább, kiemelten a felsőoktatásban tanulók, vagy már diplomával rendelkezők esetében. Többek között orvosokat, kutatókat, programozókat, azaz magasan képzett szakembereket veszít országunk, aminek hatása akár a közeljövőben is érzékelhetővé válik, mind a gazdaság, mind a köznapis életünk során.

A kutatás során elengedhetetlen a vándorlással kapcsolatos fogalomrendszer és az azt magyarázó elméleti modellek ismerete, hiszen a jelenséget a dolgozat későbbi részeiben több aspektusból fogom megközelíteni és vizsgálni. Történeti és területi áttekintés segítségével értelmezem Magyarország migrációs helyzetét nemzetközi viszonylatban, amelyet kiegészít egy empirikus vizsgálat során felsőoktatásban résztvevő diákok körében végzett kérdőíves felmérés. Kutatásomnak nem célja előrejelzést adni a kivándorlás várható nagyságáról, sokkal inkább annak feltárása, hogy milyen okok állnak a kivándorlási szándék megfogalmazódása mögött, milyen tényezők befolyásolhatják ezt a döntést.

A dolgozat gyakorlati haszna mindamellett, hogy szociográfiai képet kapunk a kivándorolni szándékozók köréről, hogy mi az a jövőkép, amely alapján az ország elhagyása mellett döntenek, valamint megállapíthatjuk a kutatás végén, hogyan lehetne őket még az iskolai évek alatt felkészíteni a pályakezdés és karrierépítés lehetőségeire, elsősorban határainkon belül.

Kulcsszavak: nemzetközi vándorlás, migrációs döntések, felsőoktatás, képzett munkaerő, agyelszívás

Tartalomjegyzék

Ábrajegyzék	3
Táblázatjegyzék	4
Bevezetés	5
A kutatás módszertani háttere, avagy a migráció mérésének sajátos problémái.....	6
1. A migráció elméleti alapjai	9
1.1. A mobilitás és migráció kapcsolata	9
1.2. A migráció fogalma és típusai	10
1.3. A nemzetközi vándorlást magyarázó elméletek.....	13
1.3.1. A mikro vizsgálati szint főbb modelljei.....	14
1.3.2. A mezo vizsgálati szint főbb modelljei.....	16
1.3.3. A makro vizsgálati szint főbb modelljei	19
2. A magasan képzettek migrációja	22
2.1. Az agyelszívás és a hozzá kapcsolódó fogalmak.....	22
2.2. Az agyelszívás lehetséges előzménye: a hallgatói mobilitás.....	24
2.3. Az agyelszívás megoldási lehetőségei.....	25
3. Nemzetközi vándorlás az Európai Unióban	27
3.1. Régi tagállamok – EU15 országok	27
3.2. 2004-es bővítés – EU10 országok	30
3.3. Románia és Bulgária – EU2 országok	31
4. A magyar képzett migráció (kutatási eredmények)	34
4.1. Vándorlási előzmények – magyar sajátosságok	34
4.1.1. Csatlakozás előtt - 1945 és 2004 közötti migrációs trendek.....	34
4.1.2. Csatlakozás után – 2004 és 2010 közötti migrációs trendek	36
4.2. A magyar hallgatók migrációs attitűdjének jellemzői	38
4.3. Javaslatok a képzettek migrációjának kezelésére	43
Összegzés	48
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	51
FELHASZNÁLT FORRÁSOK.....	55
1. MELLÉKLET – HALLGATÓI KÉRDŐÍV	56
1. FÜGGELÉK	59
Köszönetnyilvánítás.....	60

Ábrajegyzék

1. ábra. A taszítás és vonzás (push and pull) elmélete.....	15
2. ábra. Kivándorlók száma és aránya a teljes népességhez viszonyítva az EU15 országokban 2003 és 2012 között	28
3. ábra. Bevándorlók száma és aránya a teljes népességhez viszonyítva az EU15 országokban 2003 és 2012 között	29
4. ábra. Migrációs szándékok alakulása a csatlakozást megelőzően és azt követően	30
5. ábra. Kivándorlók száma és aránya a teljes népességhez viszonyítva az EU10 országokban 2003 és 2012 között	31
6. ábra. Kivándorlók száma Romániából tükörstatisztikák alapján.....	32
7. ábra. Kivándorlók száma és aránya a teljes népességhez viszonyítva az EU2 országokban 2006 és 2014 között több statisztikai adatbázis alapján.....	33
8. ábra. Magyarországról kivándorlók száma 1990 és 2012 között több statisztikai adatbázis alapján.....	35
9. ábra. Magyarországról kivándorlók száma 2001 és 2012 között több hazai és tükörstatisztikai adat alapján	35
10. ábra. A tervezett diplomás kivándorlók célországai százalékos megoszlás alapján 2014-ben.....	39
11. ábra. A tervezett diplomás kivándorlók tudományterület szerinti megoszlása 2014-ben	40
12. ábra. A magasan képzett migráció problematikájának folyamata	45

Táblázatjegyzék

1. táblázat. A mobilitás típusai	9
2. táblázat. Migrációs modellek csoportosítása FAIST (2000) alapján	14
3. táblázat. A magyar munkaerő migrációjának jellemzői 1990-2010 között.....	37
4. táblázat. A magyar munkaerő migrációs jellemzői kérdőíves felmérés szerint	42

Bevezetés

Napjainkban Magyarországon az egyik legkiemeltebb figyelmet érdemlő téma a munkaerő külföldre vándorlása. Az óvodában játszó gyermek, az érettségi előtt álló diák, a nyugdíjba készülő nagymama, ugyanúgy érintett ebben a problémában. Közvetlenül vagy közvetetten, hosszú-, vagy rövidtávon, de mindenkit érint. A köznap beszélgetésekben, a sajtóban, a politikai fórumokon is napirenden van a magyarok migrációja, valamint a tudományos életben is sorra születnek a kivándorlásról szóló publikációk.

Az utóbbi megközelítés hatására dolgozatomban a tudomány eszköztárának segítségével vizsgálom a magyar népesség külföldre vándorlását, kiemelten a magasan képzett, azaz a felsőoktatásban résztvevő diákok jellemzőinek és a migrációs döntéseiknek a kapcsolatát. A vándorlás régóta több tudomány által tanulmányozott jelenség, így a migrációkutatás interdiszciplináris jellege miatt vizsgálata során is komplexen kell tekinteni a folyamatra. Ezt a szemléletmódot hazai (RÉDEI M., HÁRS Á., GÖDRI I., TÓTH P.P., SIK E. és sokan mások) és külföldi kutatók (RAVENSTEIN, E.G., MASSEY D.S., FAIST, T. és sokan mások) fogalomrendszerei, gondolatai és elméletei alapján valósítom meg a kutatásom során, mely elengedhetetlen jelentőséggel bír a későbbi vizsgálat szempontjából.

Dolgozatomban elsősorban arra keresem a választ, hogy milyen elvárásokkal kerülnek ki a munkaerőpiacra a hallgatók a diploma megszerzését követően, valamint mennyire fontos számukra, hogy végzettségük szerint vállaljanak munkát. Mindemellett megtudhatjuk, hogy milyen a fiatalok jövőképe és értékrendje, amely alapján meghozzák döntéseiket.

A válaszokat elsősorban empirikus vizsgálat útján keresem, melynek a kiinduló alapjait az első rész részletes és széleskörű elméleti feltárása adja. A kérdőívezés célja, hogy közvetlenül a hallgatók szemszögéből nyíljon lehetőségem vizsgálni a kivándorlást, véleményük alapján jobban megértsem a döntéseik kiváltó okát.

Kutatásom gyakorlati haszna, hogy a problémák meghatározása és rendszerbefoglalása által észrevehetővé válnak azok a tényezők, amelyek elengedhetetlenek a diplomás fiatalok itthon tartásához, a migráció megfelelő kezeléséhez.

A kutatás módszertani háttere, avagy a migráció mérésének sajátos problémái

A migráció vizsgálata egy rendkívül összetett feladat, ezért kutatásom során többféle módszert és megközelítést alkalmaztam, valamint más tudományok eszköztárát is segítségül hívtam a minél szélesebb körű megismerés céljából. A probléma feltárásához és a kérdések megválaszolásához kvantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt felhasználtam, ami szerint két szerkezeti egységre bontható a dolgozat. Az első részben hazai és külföldi kutatók publikációi alapján szakirodalmi elemzést végeztem a fogalmi rendszer és a nemzetközi trendek minél teljesebb megismerése végett, valamint statisztikai adatbázisok alkalmazásával támasztottam alá a felvázolt tendenciákat. Az elméleti vizsgálat tükrében egy empirikus kutatást végeztem, melyet a dolgozat második szerkezeti egységében elemeztem. Az említett módszerek alkalmazásával egy átfogó képet kaptam a nemzetközi migráció és Magyarország vonatkozásában, mely alapján a kutatás végén javaslatokat tettem a folyamat lehetséges kezelésével kapcsolatban.

A dolgozatban kiemelt jelentőséget tulajdonítottam a vándorlással kapcsolatos definíciók megismerésének, hiszen az elméleti megközelítéshez és gyakorlati alkalmazásához elengedhetetlen a fogalmak pontosítása és tisztázása. Az alapfogalmak leírásához magyar kutatók eredményeit használtam fel, így könnyű dolgom volt, hiszen több kiváló hazai társadalom-, illetve népességkutató is foglalkozik a témával. A fejezetben több meghatározást is ismertettem a fogalmak kapcsán, mivel kutatásom elején már szembesültem vele, hogy a vándorlás folyamatát nem lehet szigorúan egy vagy két nézőpont szerint értelmezni, valamint egy folyamatosan változó jelenségről van szó, így a hozzá kapcsolódó fogalmi háttér is formálódik. Emiatt a migrációkutatásban alapvetőnek tartom, hogy a kutatás elején meghatározzam a fogalmi rendszert és értelmezési mátrixot, amelyet használtam a munkám során. Továbbá külföldi szakirodalom alapján, a migráció kialakulását és fennmaradását magyarázó modelleket ismertettem, amelyek segítségével a későbbiekben a kérdőívek alapján körvonalazódó hazai folyamatokat értelmeztem.

Miután egy általános és átfogó képet kaptam a vándorlás fogalomrendszeréről és jelenlegi magyarázatairól, a következő lépés a migráció egyik egyedi megvalósulásnak a körüljárása, a (magasan) képzettek migrációjának vizsgálata volt. Dolgozatomban nem tettem különbséget a képzett és magasan képzett kifejezések között, szinonimaként használtam, illetve a fogalmon belül is a felsőoktatási (egyetemi, illetve főiskolai)

képzésben résztvevők vagy már diplomát szerzettekét értettem. Az agyelszívás fogalmi alapjain túl bemutattam a jelenlegi nézőpontokat, miként lehet kezelni az ezzel járó kihívásokat és problémákat.

A fejezet folytatásában áttértem a második szerkezeti egységre, amely a statisztikai adatgyűjtésre és elemzésre épült. Minden kétséget kizáróan a kutatás egyik legnehezebb momentumához érkeztem, mivel a statisztikai megközelítés lényege az adatok megbízhatósága, és a migrációval kapcsolatos adatok rendkívül szerény minőségűek és még szerényebb mértékűek. Annak ellenére, hogy a nyugati országokban már régóta számontartják a népességmozgással kapcsolatos információkat, a jelenség összetettsége és sokszínűsége miatt ennek pontos meghatározása alig kivitelezhető. Az adminisztratív rendszerezést nehezíti, hogy egyes országokban eltérő módon határozzák meg a migráns személyét, amelynek besorolása idő közben változhat is a nyilvántartásban, így a korábbi adatsorok összevetése a jelenlegivel újabb akadályokba ütközik. Valamint sok esetben elmarad a hivatalos bejelentés, annak ellenére, hogy hazánkban törvényileg elő van írva, így követhetlenné válik a mozgás.

A képzetek vándorlásáról szóló kutatásom statisztikai megközelítésének egyik legnagyobb kihívása, hogy a migránsok iskolázottságáról szóló adatbázisok létrehozása sem biztosított, így a diagramokkal azokat a tendenciákat szeretném érzékeltetni, amelyek a politikai és gazdasági események hatásait mutatják a kivándorlásban, viszont az adatait fenntartással kell kezeljük. A kutatás során a TEIR, illetve az Eurostat adatbázisát használtam fel elsősorban, valamint a román (Insitutul de National Statistica) és bolgár (National Statistical Institute) statisztikai hivatal adatait, amik alapján elvégeztem számításaimat. Az adatbázisok hivatalos statisztikai adatokat közölnek, a nehézséget a korábban említett fogalmi eltérések és a mérési problémák jelentik. Az adatok összeillesztését a Microsoft Office Access program segítségével végeztem el.

Mindezek ellenére a statisztikai megközelítés pontatlanságát és megbízhatatlanságát nem tartom a kutatásom hiányának, mivel úgy gondolom, a képzett munkaerő vizsgálatakor a számok mögé kell betekintenünk és elsősorban a folyamat részét képező emberek szemszögén át kell szemlélnünk a folyamatot. Emiatt tartottam indokoltnak egy általam elvégzett kérdőíves felmérést, melyben a válaszadó felsőoktatásban tanuló diákoknak lehetőségük volt elmondani véleményüket, amely összegzésekképp a dolgozat befejezésében javaslatokat tettem a magyar agyelszívással kapcsolatosan. A kérdőív összeállítása során fontosnak tartottam a nyitott kérdések

használatát, amely lehetővé tette az egyéni látásmód kibontakoztatását. Az empirikus felmérés 2014 szeptemberében és októberében folyt, online módon az egyetemi szakok közös fórumain, csoportjaiban, amelyek a KSH felméréseiben alkalmazott képzési terület kategóriák alapján kerültek kiválasztásra, hogy a tudományterületek minél lefedettebbek legyenek [1].

Az online felmérés előnyét abban láttam, hogy egyrészt kötelező az egyértelmű válaszadás, így elkerülhető az információvesztés, másrészt a személytelenség miatt könnyebben és nyitottabban válaszolnak a hallgatók. Ugyanakkor a személytelenséget a módszer hátrányának is tekintem, hiszen a reakciókat, kifejezéseket így nem tudtam kódolni. Ezt kiküszöbölve használtam az árnyalt választási lehetőségek helyett minél határozottabb sarkalatosabb kifejezéseket. A lekérdezés során 350 hallgató töltötte ki a kérdőívet az ország minden pontjáról, elsősorban Szegedről, Debrecenből és Budapestről. A válaszok és vélemények alapján rendszerszemléletű megközelítést és migrációs modelleket alkalmaztam, hogy segítségükkel még inkább feltárjam a problémás tényezőket.

Összességében megállapítható, hogy a téma aktualitása, valamint a diákok személyes érintettsége miatt a megkérdezettek készségesen válaszoltak a feltett kérdésekre. Nagyon hasznosnak találtam a kutatás szempontjából a kérdőíves felmérést, hiszen az egyéni vélemények oldaláról tekinthettem a korábban elméleti síkon megközelített folyamatra. Fontosnak tartottam a többféle szemlélet és megközelítés ütköztetését, hiszen a téma komplex gondolkodást követel, ami alapján lépéseket tudunk tenni a megoldás irányába.

1. A migráció elméleti alapjai

A kutatás során elengedhetetlen a vándorlással kapcsolatos fogalomrendszer ismerete, hiszen a jelenséget a dolgozat későbbi részeiben több aspektusból fogom megközelíteni és vizsgálni, valamint a téma komplexitása miatt nem szorítkozhatunk egyetlen tudomány eszköztárára, emiatt interdiszciplináris jelenségnek is nevezhetjük a migrációt. A migráció bonyolult és szerteágazó folyamatának a megértéséhez nyújt segítséget ez a fejezet hazai és nemzetközi kutatók gondolatain, elméletein keresztül.

1.1. A mobilitás és migráció kapcsolata

A népességvándorlás vizsgálatához meglehetősen nehéz megadni egy alapdefiníciót, hiszen a folyamat árnyaltsága miatt ez rendkívül félrevezető lehet. A fogalom értelmezése és meghatározása sokoldalú a szakirodalomban, mindemellett figyelembe kell vennünk, hogy egy folyamatosan változó jelenségről van szó, így a definíció megközelítése is formálódik.

A magyar köznyelv – sok esetben a tudományos irodalom is – szinonimaként használja a mobilitás és migráció kifejezéseket. Valójában két fogalomról beszélünk ez esetben, melyeknek a rövid értelmezése és elválasztása mindenképpen szükséges (1. táblázat).

Mobilitás			
Társadalmi mobilitás		Területi mobilitás	
Vertikális	Horizontális	Vándorlás (migráció)	Cirkulációs mozgások

1. táblázat. A mobilitás típusai
(Forrás: szakirodalom alapján saját szerkesztés)

A mobilitás jelentése mozgékonyság, ami alatt a szakirodalom valamiféle pozícióváltást ért. Mint a fenti táblázatban is látható, a mobilitás típusainak elkülönítése is ezen a helyzetváltoztatáson alapul egy meghatározott rendszeren belül. Ha ezt a rendszert társadalmi jellemzők határozzák meg, akkor társadalmi mobilitásról beszélünk, amit úgy is értelmezhetünk, hogy az egyén vagy a család egyik társadalmi rétegből a másikba lép át (ANDORKA R. 2006), ami az elmozdulás iránya szerint csoportosítható vertikális, illetve horizontális formára. Az előbbi eset a társadalmi ranglétrán történő felemelkedést vagy lesüllyedést jelenti, míg az utóbbi is

helyváltoztatást jelent a társadalmi hierarchiában, viszont megközelítőleg azonos szinten történik a változás. Gondoljunk itt arra, hogy az egyén foglalkozása megváltozik, viszont ez ugyanazt a társadalmi osztályt és szintet jelenti. A mobilitásnak ezt a szegmensét elsősorban a szociológia vizsgálja.

A második típus a térbeliség és területiség dimenzióján alapul, aminek értelmében minden olyan mozgást ide sorolunk, ami egy területi rendszeren belül vagy részei között zajlik. Ilyen megközelítésben a helyváltoztatás független a távolság nagyságától, a terület méretétől, illetve az időbeliségtől. A gyakorlati megjelenése rendkívül változatos és nehezen számbavehető, így két alapvető csoportot emelnék ki, amely geográfiai vizsgálatokban nagyobb jelentőséggel bír. Egyik fajtája a cirkulációs mozgás, mely a különböző rendszerességű, de mindennapi helyváltoztatást jelent, mint az iskolába járás, bevásárlás, szabadidős tevékenységek (BECSEI J. 2007). A területi mobilitás másik típusa a vándorlás, idegen szóval a migráció, amely térbeli, földrajzi lakóhely változtatást jelent, mely mozgásoknak az összessége a vándormozgalom (TÓTH J. 2010).

A fenti meghatározásból láthatjuk, hogy a mobilitás sokkal tágabb jelentéssel bír, mint a migráció, viszont a két fogalmat mégsem kezelhetjük egymástól független tényezőként, hiszen sok esetben szoros kapcsolat van közöttük. A lakóhely megváltozása sokszor társadalmi és gazdasági helyzetváltást is jelent, amely egy alkalmazkodó mechanizmus az új környezethez, így a mobilitás két fő típusa összekapcsolódik egymással.

1.2. A migráció fogalma és típusai

A dolgozat elején, mint említettem, nem egyszerű és talán nem is szükségszerű megadni a migráció kapcsán egy alapdefiníciót, hiszen ez ellentmondásos és félreértelmezhető következtetéseket szülne. A területi mobilitás egyik típusaként a vándorlást lakhely változtatásként határoztam meg, viszont ebben a használatban nem fed le teljesen a vizsgálni kívánt mozgásformát. A szakirodalom a migrációs folyamatokhoz sorolja a végleges és a hosszabb-rövidebb időre szóló letelepedést, valamint a szezonális jellegű tartózkodást és az ingázást is, ami a lakhely és munkahely közötti időszakos (naponta, hetente, ritkábban) történő mozgást jelenti nem ugyanazon a településen belül (BECSEI J. 2007). Statisztikai megközelítésben a lakhelynek azonosnak kell lenni azzal a hellyel, ahol fizikailag valóban él az egyén, így az utóbbi két típusát a migrációnak e gondolatmenet alapján nem sorolhatnánk ebbe a témakörbe, holott ugyanúgy vándorlás megy végbe.

A társadalomtudományok a migrációt leggyakrabban négy szempont szerint értelmezik. Területi vonatkozásban belső (intern) vándorlást, és külső (extern), azaz nemzetközi vándorlást különböztetünk meg. A belső vándorlás jelenthet települések, kistérségek, régiók közötti helyváltoztatást, így nagyon fontos ez esetben meghatározni a területi alapegységet, amihez viszonyítunk. Ugyanez az elv igaz a nemzetközi vándorlásra, mert történhet egy kontinensen belül vagy földrészek között, ami alapján kontinentális vagy interkontinentális típusokat különítünk el. A távolság figyelembevételével közelre vagy távolra vándorlókat különböztetünk meg, aminek a meghatározása szubjektív viszonyítási alapokon történik (BECSEI J. 2007).

Időtartam szempontjából a vándorlás lehet állandó, ami tartós vagy végleges letelepedést, új lakóhely kialakítását jelenti, vagy ideiglenes. Az utóbbi csoportba beletartozik, ha a letelepedés nem végleges, a visszatérés meg fog történni, valamint az időnyjellegű vándorlások is, mint a szezonmunka, idegenforgalom, vallási célú mozgások. A vándorlás egy kiemelt és vitatott fajtája az ingázás, ami a lakóhely és munkahely közötti mozgást jelenti, abban az esetben, ha nem egy település határain belül történik. Ebben az esetben a lakóhely nem változik és rendszeressége a napi ingázástól akár több hónapig is terjedhet (BECSEI J. 2007).

Egyes kutatók a cirkulációs mozgásokat is megemlítik a migráció időtartam alapján történő csoportosításakor, viszont az előző alfejezetben a területi mobilitás egyik csoportjaként különítettem el, ennek figyelembevételével nem elemezhető a migráció típusa szerint. Másrészt, ha az ingázást az előzőekben említett csoportosítás szerint rövid időtartalmú vándorlásnak tekintem, akkor összefüggés lehet a munkahely és lakás között végzett mozgás vonatkozásában, amennyiben nem egy településen található a két pont.

A migráció fogalom értelmezésének harmadik dimenziója a vándorlási döntés kiváltó okai alapján történő elkülönítés, ami szerint önkéntes, illetve kényszervándorlást különböztünk meg. Az előbbi eset, például a munkaerő vagy tanulmányi célú vándorlás, mikor a migráció saját döntés, elhatározás alapján történik, míg a kényszervándorlás esetén egy rajta kívül álló erő vagy hatalom nyomására történik. Az utóbbi esetnek több fajtája van, ide soroljuk a kitelepítést, menekülést, deportálást, kivonulást, melyek háttérében eltérő okok állnak, például üldözések, negatív diszkrimináció, katonai hadműveletek. Elsődleges vándorlást előidéző oknak számít a kisebbségek fenyegetettsége, a teljes nyomorban élés, valamint a természeti katasztrófák és a környezet pusztulása (TÓTH J. 2010).

Negyedik szempontként a terjedelem aspektusában megállapítható, hogy a vándorlás történhet egyénileg vagy csoportosan. Ha a vándorlók száma igen nagy, akkor tömeges vándorlásról beszélünk. Ugyanakkor ennél a megközelítésnél sem egyértelmű a kategorizálás, hiszen a korábbi csoportos vándorlással ellentétben, napjainkban inkább az egyének mozgása az elterjedtebb, ugyanakkor sok esetben a család is követi az egyént, így gyakorlatilag csoportos vándorlás jön létre, igaz, hogy időben eltolódva, valamint ez a statisztikákban sem jelenik meg (BECSEI J. 2007).

Egy további szempont alapján, jogi aspektus tekintetében illegális és legális migrációról beszélünk, aminek meghatározása a szükséges hivatalos okmányok megléte vagy hiánya szerint történik (RÉDEI M. 2007).

Miután az előző oldalakon végigvettük milyen típusai és értékelési lehetőségei vannak a vándorlásnak, továbbra is fennáll a kérdés, mit is értünk egyáltalán migráció alatt? A magyar szakirodalomban több definíció is született ennek meghatározására. BECSEI JÓZSEF (2007) megfogalmazása szerint a személynek olyan mozgását jelenti, amely során előző lakóhelyéről egy másikra költözik. CSERESNYÉS FERENC (1996) nemcsak lakókörnyezet váltásról, hanem társadalomváltásról is ír a migráció fogalom kapcsán, amely ideiglenesből tartóssá, huzamossá válik. Ehhez a szemléletmódhoz kapcsolódik NEMES NAGY JÓZSEF (1998), aki szerint a definíció alapja az idő-távolság szerint való bontás, ám RÉDEI MÁRIA (2007) meghatározása értelmében a fogalomnak az alapját a közigazgatási vagy államhatár átlépése jelenti, ami ilyen tekintetben független az időbeliségtől és a térbeliségtől, tehát egy bizonyos határon keresztül történő mozgás az alap, ami szerint beszélhetünk belső vagy külső vándorlásról. Ilyen felfogásban a belső és külső, azaz a belföldi és nemzetközi vándorlás egymáshoz hasonló, elsősorban a kiváltó, fenntartó és akadályozó mechanizmusok tekintetében, viszont eltérő a politikai szabályozás terén (HÁRS Á. 2013). Az ENSZ Statisztikai Hivatala által nemzetközileg elfogadott migráció definíciója is a határátlépést tekinti alapnak, történjék az bármilyen okból, bármennyire időre és bárkik által.

Egy korábbi munkájában RÉDEI MÁRIA (2002) a migrációt az egyéni képességek és a környezeti adottságok egyensúlyának kialakításához szükséges térbeli mozgásnak írja le, amely meghatározás kiválóan rávilágít arra, hogy a vándorlás értelmezése mennyire sokrétű és mennyire fontos, hogy több perspektívából tekintsünk a folyamatra.

1.3. A nemzetközi vándorlást magyarázó elméletek

A vándorlás, a térben való mozgás egyidejű az ember történetének kezdetével, hiszen folyamatosan alkalmazkodnia kellett a környezet és a természet adottságaihoz, változásaihoz. Napjainkban is az ember élete folyamán akár többször is vándorol, új lakóhelyet keres, igaz sokkal inkább információira, tapasztalataira támaszkodva, mintsem az ösztöneire, mint azt őseink tették. Az évek során a mozgást kiváltó motiváció is átalakult és formálódik folyamatosan, talán ennek is tudható be, hogy a migráció kialakulásának és mozgatójának nincs egységes, integrált elmélete. A következőkben olyan modelleket mutatok be, amelyek a nemzetközi migráció okait írják le sokszor hasonlóan magyarázva a folyamatokat, viszont olykor teljesen eltérő fogalmi és vonatkoztatási rendszert alkalmazva. Nem célom elvetni vagy kiállni bizonyos elméletek mellett, sokkal inkább törekszek bemutatni a legfontosabb megközelítéseket, hipotéziseket, amelyek megfelelő értelmezési keretet adhatnak a kutatásom további részeihez.

Ugyanakkor bizonyos szintű rendszerezésre már az elején szükségünk van, amely segíti a modellek megértését és elhelyezését a migrációtudományban. Egyrészt ki kell emelni a két fő elméleti megközelítést, mely egymással vitatkozik a hagyományos magyarázatok tekintetében: az egyensúlyi tradíció elméletét, amely RAVENSTEIN (1885) nevéhez fűződik, valamint a történeti strukturális iskolát, amely nézetet WALLERSTEIN (1988) képviseli. A két irányzat alapvető ellentéte az értelmezés szintjén alapul, hiszen az előbbi a mikrofolyamatokra helyezi a hangsúlyt, úgymint az egyéni döntések sorozata, míg az utóbbi megközelítés a szektorok, régiók és nemzetek, azaz a makrofolyamatok szintjén vizsgálódik. Ezen logika mentén elindulva THOMAS FAIST (2000) csoportosítását (2. táblázat) alkalmazva mutatom be a modelleket mikro-, mezo-, és makroszinten. Mindemellett fontos megemlíteni, hogy többféle megközelítés és kategorizálás elfogadott a szakirodalomban, valamint a szintek szerinti szétválasztás ellenére a gyakorlati életben ezek összemosódhatnak, hiszen az adott döntésre több tényező is hathat.

Mikro vizsgálati szint főbb modelljei	Mezo vizsgálati szint főbb modelljei	Makro vizsgálati szint főbb modelljei
- o taszítás-vonzás elmélete (Ravenstein, Lee) - o neoklasszikus közgazdaságtan mikro elmélete (Massey, Todaro) - o mikro behaviorista elmélet (Massey, Bach-Schraml, Borjas) - o humán tőke elmélet (Schultz)	- o szociális tőke elmélet (Tilly, Sik E.) - o hálózatelmélet (Tilly-Brown) - o intézményelmélet (Scott) - o kumulált okság elmélete (Massey) - o migráció új közgazdaságtana (Borjas, Stark)	- o neoklasszikus közgazdaságtan makro elmélete (Ravenstein) - o világrendszer-elmélet (Wallerstein, Massey, Sassen) - o duális gazdaság (Lewis, Todaro, Schultz, Piore)

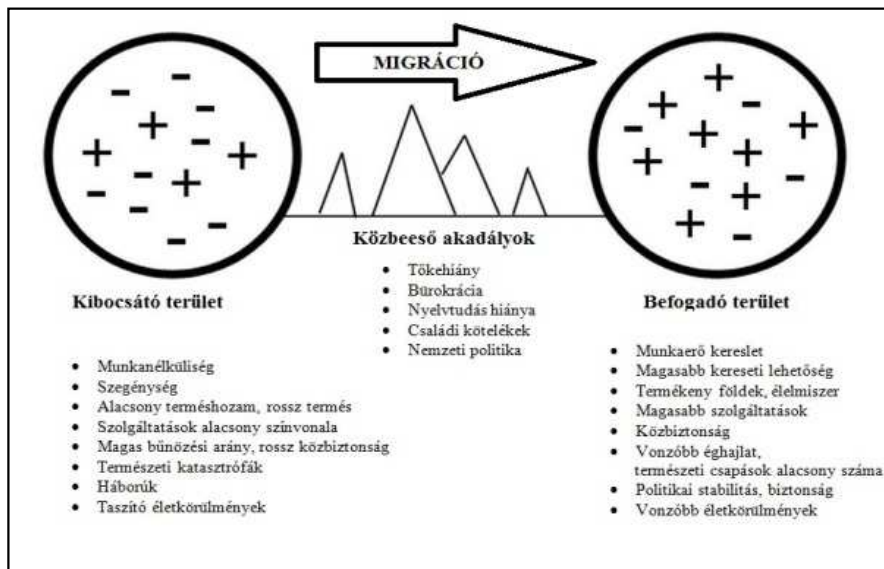
2. táblázat. Migrációs modellek csoportosítása FAIST (2000) alapján
(Forrás: Bándy K. 2013, saját kiegészítés)

1.3.1. A mikro vizsgálati szint főbb modelljei

A mikroszintű rendszer az egyéni jellemzőkre, értékekre és döntésekre épül, amelynek mozgatója, hogy a migráns képességei, jövedelme, illetve életminősége terén nettó haszonszerzésre számít a célterületen. Ezen a szinten a migrációs ok az egyéni törekvések megvalósítása.

Az első elméletek egyike ERNST GEORG RAVENSTEIN (1885), német-brit kutató nevéhez fűződik, aki a 19. században a szigetsországi népszámlálási adatok vizsgálata alapján publikálta megállapításait, amit ma a **taszítás-vonzás elmélete**ként ismerünk. Az elemzés szerint nincs eltérés elviekben a nemzetközi és belföldi migráció között, az alapvető mozgatók és jellemzők megegyeznek. A migránsok először közeli területekre vándorolnak, majd lépcsőzetesen nő a megtett távolság. A későbbiekben a nagy távolságokra való motivációt az ipari-kereskedelmi központok pozitívumai jelentik. A vizsgálat kitér a válaszadók származási helye szerinti migrációs hajlandóság mértékére, ami alapján kimutatható volt, hogy a vidéki megkérdezettek, főleg a mezőgazdasági térségek lakói sokkal mobilabbak, mint a városlakók. A közlekedés, ipar és a kereskedelem fejlődése generálja a migráció növekedését, amelynek alapvető mozgatója a területek gazdasági különbségeiben rejlik. Egyes területek vonzó hatást gyakorolnak a

népességre, míg más területek tasztítják az ott élőket, ezzel áramlást kialakítva a két terület között. Gyakorlatilag a szegény-gazdag országok ellentétes sémáját követi ez a felfogás, igaz a háttérben sokféle és összetett gazdasági-társadalmi okok állnak. (1. ábra)

1. ábra. A tasztítás és vonzás (push and pull) elmélete
(Forrás: LEE, E. S. 1966 alapján saját szerkesztés)

Mint a korábbiakban említettem a vándorlás vizsgálatokor interdiszciplináris szemléletmódot kell alkalmaznunk, így ennek értelmében nem hagyhatjuk figyelmen kívül a közgazdaságtani megközelítést sem, aminek lényege, hogy a tőke, az áru, a szolgáltatások, valamint a munkaerő áramlása jelenti a gazdasági tér alapját. A talán legismertebb megközelítés a **neoklasszikus közgazdaságtan** paradigmáira támaszkodva értelmezi a migrációt makro- és mikrogazdasági szinten egyaránt.

FAIST (2000) besorolása szerint a neoklasszikus közgazdaságtan egyik elmélete is az egyéni elhatározásra épül. Feltételezi, hogy a migráns döntése racionális kalkuláción alapul, miszerint az elvándorlással nettó haszonra tesz szert minden kiadás hozzáadásával. Céljuk a saját képzettségük, képességeik szerinti legnagyobb nettó jövedelem elérése, aminek érdekében kezdeti költségeket kell vállalniuk, mint kiutazás, szükséges papírok, de ide sorolhatjuk a lelki megpróbáltatásokat is. Az így elvégzett számítás alapján, ha az anyaországuk eredményei jelentősen eltérnek a célországétól, akkor megindul az elvándorlás folyamata. Ebből is láthatjuk, hogy az elmélet szerint a migráció egymásra épülő tudatos, egyéni döntésekből áll. Továbbá a modell nem feltételez teljes foglalkoztatottságot, így a foglalkoztatási ráta befolyásolhatja a vándorlás irányát és nagyságát, valamint a képzettebb, iskolázottabb munkavállalók

nagyobb valószínűségekkel jutnak munkához. A mikroelmélet szerint migráció addig van, amíg az egyes országok között kereseti, illetve foglalkoztatásbeli különbség van, valamint csak a munkaerőpiac gyakorol rá hatást. A kormányok a várható keresetek szabályozásán keresztül befolyásolhatják a vándorlás volumenét, például a származási országban hosszú távú fejlesztési programokkal.

A **mikro-behaviorista modellek** szerint az egyéni döntés a költségek és a haszon minél reálisabb kalkulációjával jön létre, valamint nagyobb hangsúly kap a döntések szociológiai háttere. Vizsgált tényezővé válnak a migráns tulajdonságai, motivációi és többek között a képzettsége és készségei is. (BACH, R.L. – SCHRAML, L.A. 1982, MASSEY, D.S. et al. 2001)

A mikroszintű modellek csoportjába tartoznak a társadalmi rendszerek elméletei is, amelyek közül az emberi tőke elméletét emelném ki. Az **emberi vagy humán tőke elmélet** szerint a tanulás a befektetés egy formája, amelynek célja, hogy a későbbiekben minél nagyobb hasznot generáljon. A kiemelten vizsgált tényező ez esetben a tudás, amelynek gazdasági szerepe van. Ugyanakkor ez egy időben késleltetett megtérülés (VARGA J. 1998), hiszen elsőként az oktatásba kell befektetni, addig a pontig, amíg az anyagi ráfordítás mértéke kisebb, mint a várható haszon (SCHULTZ T.W. 1961). Az emberi tőke értékét nagyon nehéz megbecsülni és számszerűsíteni, viszont azt több kutatás is igazolta, hogy egyértelmű gazdaságnövelő hatása van (TÓTH L. 2011). A migrációkutatás szemszögéből megállapítható, hogy a folyamat szelektivitása miatt, kezdetben a magasan képzett és motivált munkaerő áramlik ki a küldő területről, majd őket követi a már alacsonyabb iskolázottsággal rendelkező produktív réteg.

1.3.2. A mezo vizsgálati szint főbb modelljei

A mezo-szintű modellek az egyén személyes kapcsolatai alapján és azok hálózatán értelmezik a migrációs folyamatokat. Vizsgálata igen komplikált, hiszen nem számszerű adatok állnak rendelkezésre, hanem rokonsági, barátsági, közösségi szálak összefonódása, amely serkentőleg hathatnak a vándorlás volumenére is. MASSEY (2001) szerint a mezo-szintű modellek közül több is a nemzetközi mozgás fennmaradását és állandósulását biztosítja.

A **szociális vagy kapcsolati tőke** nem azonosítható a társadalmi tőkével, inkább annak egyik elemeként érdemes vizsgálni. Közgazdaságtani megközelítésben a kapcsolati tőkét alkalmasnak tartják termékek és szolgáltatások létrehozására, átalakulás nélkül (SIK E. 2012). Az elmélet migrációs alkalmazása során a migránssal valamiféle

kapcsolatban álló egyéneket értjük, amelynek hatása lehet a vándorlási döntésre. A kapcsolat lehet egészen közeli, mint családi, baráti vagy rokoni kötelék, valamint lehet ismerősi szinten is, viszont a bizalom és egymásrautaltság mindkét kontextusban kulcsszerephez jut.

A szociális tőkével összefüggésbe hozható a **hálózatelmélet**. A migráns hálózat a kibocsájtó és befogadó területen élő egyének interperszonális kapcsolatát jelenti, amely a kapcsolati tőke egyik formájának, továbbfejlődésének feleltethető meg. Hatására növekedhet a migrációs kedv, mert a küldő és befogadó területek között donori kapcsolat jön létre, amelynek alapja egy bizalomra épülő kapcsolati rendszer. Családi, baráti, ismerősi kötelék ugyanúgy jelentheti az összeköttetést, mint egy magasabb szinten értelmezett nemzeti, etnikai vagy vallási közösség (TILLY, C. – BROWN, H.C. 1967). Egyrészt a személyes viszonyok könnyebbé teszik a beilleszkedést az új környezetbe, másrészt csökkentik a költözéssel járó anyagi terheket és az új élet kockázatait is, azaz sokkal gyorsabban és könnyebben döntenek a mozgás mellett a potenciális kivándorlók. A folyamat önfenntartóvá válik, hiszen az első migrációs hullámot követően elkezd csökkenni a vándorlással járó pénzületi és lelki kockázat, amely még nagyobb volumenű mozgást idéz elő, amely tovább mérsékli a terheket. A kapcsolatok révén a munkavállalás és a biztos jövedelemhez jutás egyre nagyobb valószínűségű lesz és így egyre vonzóbbá is válik.

Megállapítható, hogy a bérszínvonalbeli különbségek és a foglalkoztatási ráta nem mérvadó az elmélet által vizsgált döntésben, hiszen a kapcsolat révén biztosított haszon felülírja azt. Az ilyen indíttatású vándorlások ellenőrzése és szabályozása is nehézségekbe ütközik, hiszen a hálózat jellemzői miatt a küldő ország hatókörén kívül esik, ugyanakkor a fogadó ország politikái sokszor támogatják a migráns családok egyesítését (SALT, J. 2001).

A nemzetközi mozgás megindulásához és növekedéséhez kapcsolódó **intézményelmélet** egy olyan szociális tőkeformát jelent, amely a legális, illetve illegális migrációban résztvevők számára szolgáltatásokat nyújtó intézményeket foglalja magában. Alapja a gazdag országokba belépni kívánó embertömegek és az ellenük hozott korlátozások egyensúlytalansága, amelynek kereslet-kínálati lehetőségeit sok esetben a feketegazdaság szervezetei fölözik le. Magas fizetség ellenében szállást, munkát, hivatalos dokumentumokat ígérnek a jobb élet reményében érkezők számára, akik kiszolgáltatottságuk miatt élnek is a kínálgató lehetőséggel. Az ő védelmük és segítségük érdekében – egyfajta ellenpólusként a feketepiaccaal szemben – önkéntes

humanitárius szervezeteket jönnek létre, amelyek célja a menedéknyújtás, a legális keretekbe való átvezetés és kitoloncolástól való megóvás. Ezek az intézmények a központi szabályozásról függetlenül jönnek létre, így kontrollálásuk is nehezen megoldható a kibocsátó és befogadó állam részéről egyaránt, hisz míg az előbbi a kivándorlás korlátozásával a feketepiac virágzását érné el, addig az utóbbi a bevándorlási politika szigorításával a humanitárius csoportok ellenszenvét vívná ki. A vándorlást biztosító szervezetek létrejöttével és elterjedésével egyre inkább háttérbe szorulnak a mozgást eredetileg kiváltó tényezők (SCOTT, P. 2000).

Az előző két elméletet továbbgondolva DOUGLAS MASSEY (1990) azt feltételezte, hogy a migráció fenntartója az a tény is, hogy a vándorlás mellett való elhatározás az idő múlásával egyre nagyobb volumenű lesz. Egyfajta körforgás jön létre, miszerint az eredeti indíték kiváltja a mozgást, amely egy újabb indítékot vált ki, így újabb térbeli helyváltoztatást is. Ezt a szakirodalom **kumulált okság** rendszerének nevezi. Az eddigi kutatások során hat olyan tényezőt vizsgáltak, amelyek mozgatói lehetnek egy kumulált oksággal magyarázható körfolyamatnak.

Az első motiváció a jövedelem eloszlás terén tapasztalt változások lehetnek, mikor egy adott közösségből kivándorolva a migráns jelentős haszonra tesz szert, ami az eredeti környezetéből vagyoni tekintetben kiemelt pozícióba juttatja. Természetesen ezt a változást a többi háztartás is észreveszi, így saját lecsúszásukat fokozottan érzékelik, ami növelik bennük a migrációs hajlandóságot (STARK, O. – TAYLOR, J.E. 1991).

További motivációként jelenik meg, főleg a falusias térségekben, hogy a migrációból származott jövedelmet földvásárlásba való fektetik be, hogy majd a kívánt bevétel megkeresése és a hazatérés után tudjon gazdálkodni a család, viszont addig paragon, kihasználatlanul hever a földterület, ami növeli a többi háztartás migrációra való hajlandóságát, hiszen csökken a terület mezőgazdasági volumene.

Ezt a gondolatmenetet továbbfolytatva megállapítható, hogy miután a migráns hazatér, jelentős megtakarításai révén tőkeintenzív mezőgazdasági termelésbe kezd, aminek eredménye, hogy az így felszabaduló hagyományos agrármunkások körében megnő a kivándorlás (MASSEY, D. et al. 1987).

Ám a visszatérés nem jelenti azt, hogy a kiindulási állapotba érkezik vissza a migráns, hiszen az idegen területen, gazdaságban, társadalomban eltöltött idő megváltoztatja az értékrendjét és igényeit is. Megváltozik az attitűdjük, magabiztosabbak lesznek, nyitottabbak és bátrabbak, valamint fogyasztói szokásaik is a

tőkegazdag országokéhoz lesznek hasonlóak, ami növeli a visszavágyódás és visszavándorlás esélyét (PIORE, M.J. 1979). Bizonyos korcsoportokban a külföldi munkavállalás státuszsimbólummá és értékmérővé válik. Az elmélet szerint az első migrációs hullám tagjai a magasan képzett rétegekből kerülnek ki, majd a korábbiakban taglalt hálózatelmélet szerint követik őket a kevésbé képzett csoportok. Ez a folyamat a küldő oldalon a humán tőke leépüléséhez vezet, melyet, ha az oktatás szintnövelésével próbálnak ellensúlyozni, akkor még inkább növeli a képzettek elvándorlását.

Végül meg kell említeni a befogadó ország szempontjából, hogy bizonyos szakmák tipikusan „bevándorló munkakörökké” válhatnak. Azokat a feladatokat, amelyeket jellemzően migránsok látnak el, egy idő után derogáló lesz elvégezni a fogadó ország állampolgárának, így szükségesség válik a bevándorló jelenléte.

Összegezve a kumulált okság rendszerét, kijelenthető, hogy az eredeti kivándorlás olyan gazdasági, társadalmi és kulturális változásokat okoz az érintett területeken, amelyek újabb mozgásokat generálnak, ezzel folyamatosan újratermelve a migrációs folyamatot.

Végül a **migráció új közgazdaságtanáról** tennék említést, ami a korábban részletezett neoklasszikus közgazdasági elméletének cáfolata (STARK, O.1991). Az új szemléletmód lényege, hogy a migrációban nem szigorúan elválasztott egyének vesznek részt, hanem háztartások vagy családok, még ha fizikailag nem is történik meg mindenkinek a határátlépése. Ez esetben a migráció célja a jövedelemszerzés mellett, a háztartást esetlegesen érő kockázatok kiküszöbölése, méghozzá egy külföldön dolgozó családtag személyében. Az értelmezés háttérében az a jelenség áll, hogy a fejlődő országokban nem kielégítő a kockázatcsökkentéssel kapcsolatos intézményi háttér, elérhetetlenek a magánbiztosítások és hitelek. Azokban az országokban, ahol kiépült a szociális háló rendszere és magasabbak a szociális juttatások, várhatóan alacsonyabb a kivándorlás volumene is (STARK, O. – TAYLOR, J. E. 1991).

1.3.3. A makro vizsgálati szint főbb modelljei

A nemzetközi migrációt makroszinten értelmezve a gazdasági fejlődés egyik kísérőfolyamatának tekintjük (TODARO, M.P. 1976). FAIST azokat az elméleteket és modelleket sorolta ebbe a kategóriába, amelyek gazdasági és politikai, valamint nemzetközi és nemzetek feletti szempontokat vizsgálnak. Továbbá ezen megközelítések szerint a migráció okai a jövedelem és munkaerőpiaci helyzet különbségeiben keresendők.

A **neoklasszikus közgazdaságtan makroelmélete** (RAVENSTEIN, E.G. 1885) értelmében a vándorlás hátterében a munkaerő területi különbségei állnak, viszont ehhez feltételezi, hogy a munkaerőpiac egy egységes, zárt rendszer. Az előbb említett eltérés azt jelenti, hogy a jelentős munkaerővel, de ugyanakkor alacsony bérekkel rendelkező ország munkavállalói a tőkegazdagabb és munkaerőhiánnyal jellemezhető országokba vándorolnak és keresnek új állást. Ez a folyamat egy egyensúlyi állapot kialakulásához vezet, hiszen a munkaerő elvándorlása miatt megnő a kereslet, így nőnek a bérek a kibocsátó országban. Ha megszűnnének ezek a bérkülönbségek, akkor nem lenne, ami migrációt generálna. Mindemellett a tőke mozgása ellentétes a munkaerő vándorlásával, mert egy tőkeszegény országban a befektetés magasabb megtérülési rátát ígér. A könnyen értelmezhető elmélet hatására több bevándorlási politika is kialakult, mivel az elmélet azt is leírja, hogy a migráció csak és kizárólagosan a munkaerőpiacokra gyakorol hatást, más piacokra nem, így a kormányok a saját munkaerőpiacuk szabályozásán keresztül tudják irányítani a folyamatot.

A **világrendszer-elmélet** szerint a migráció oka a kapitalizmusra vezethető vissza és a gyökerei a gyarmati világban keresendők. A tőkés fejlődés hatására a világ nemzeteinek többsége részt vesz a világgazdaságban, aminek következményeképp földjeik, nyersanyagaik és munkaerejük is a folyamatok hatása alá kerülnek. Ezért periféria területek alakulnak ki. A centrum és periféria közötti ellentét (WALLERSTEIN, I. 1988) migrációs nyomást gyakorol a fejlődő területekre és munkaerő áramlást idéz elő. A multinacionális vállalatok megjelenésével ez a folyamat még inkább felgyorsult (MASSEY, D.S. 1988, SASSEN, S. 1988).

Az 50-es évek közepén kidolgozott **duális munkaerőpiac** elmélete már nem az egyéni döntéshozás rendszerére épül, hanem kimondja, hogy a vándorlás a munkaerőpiac egyenlőtlenségeiből származik. W. ARTHUR LEWIS (1954) szerint a munkaerő korlátlanul áll a gazdaság rendelkezésére és mozgását a termelés szerkezeti és kereseti eltérései generálják. A gazdasági szerkezet duális jellegéből az egyik oldalon (mezőgazdaság) munkaerő felesleg keletkezik, amely szükségszerűen a másik oldalra (ipar) vándorol át. Az agráriumból felszabaduló képzetlen munkástömeg jelenti a korlátlan munkaerőt, amely megfelelő továbbképzés után az ipari fellendülést szolgálja. SCHULTZ (1964) szerint ez a folyamat migrációt idéz elő, az oktatási szint és bérszínvonal emelkedése miatt. TODARO (1969) véleménye az, hogy nem az aktuális jövedelmek miatt indul meg a migráció, hanem számítások alapján a vonzó területen nagyobb haszonra számolnak, valamint a magas munkanélküliség is hatással van az

elvándorlásra. PIORE (1979) azonban megcáfolja ezt az elméleti álláspontot azzal, hogy a mozgásra nincsenek hatással a küldő terület problémái, mint a korábbiakban említett munkanélküliség és alacsony bérszínvonal, hanem a befogadó terület igényei miatt jön létre. A fejlett ipari gazdaságoknak szüksége van a külföldi munkaerőre bizonyos munkakörök betöltésére.

2. A magasan képzettek migrációja

A nemzetközi vándorlás témakörén belül a vizsgálatok elindítója az egyre fokozódó 1950-es és 1960-as évekbeli nagy-britanniai kivándorlás volt az Egyesült Államokba és Kanadába, ami elsősorban az iskolázott rétegeket, főleg az orvosokat, mérnököket, kutatókat érintette (SALT, J. 1986). Ebből is látjuk, hogy a jelenség nem csak a kevésbé fejlett országokban jelentkezik, hanem a gazdag országokból is történik elvándorlás. A gyarmati rendszer megszűnése és a globalizáció térnyerése miatt gyorsuló és növekvő folyamat egyre inkább a figyelem középpontjába került és több tudomány, úgymint a közgazdaságtan és a szociológia is vizsgálni kezdte (GOULD, T.S. 1988). A kifejezést a kutatások során több aspektusban is használták. Alkalmazták az emberi tőke, a kutatói mobilitás, a szakmai elit kivándorlásának szinonimájaként is. Továbbá a szakirodalomban az is vitatott, hogy mi tartozik a magasan képzettek migrációjának témakörébe, hiszen egyes nézetek szerint, csak azt a munkavállalást sorolhatjuk ide, amikor az egyén külföldön képesítésének megfelelő pozícióban dolgozik (RÉDEI M. 2007b).

Dolgozatomban a képzett, illetve magasan képzett munkaerő migrációja a főiskolai – vagy egyetemi diplomával rendelkezők, illetve a várhatóan azt megszerzők körét jelenti, akik külföldön vállalnak képesítésük szerinti vagy alacsonyabb szintű munkát.

2.1. Az agyelszívás és a hozzá kapcsolódó fogalmak

Ha a magasan képzettek migrációjának fogalmát és tendenciáit szeretnénk meghatározni, rögtön az elején nehézségekbe ütközünk, hiszen nincsenek pontos és megbízható adatok rájuk vonatkozóan a statisztikákban. A mozgásuk és jellemzőik folyamatos és precíz mérése nem lehetséges, így elsősorban egyedi felvételezésekre hagyatkozhatunk. Az előző fejezetben ismertetett megközelítések tükrében mikro, illetve makroszint szerint is megközelíthető a fogalom, hogy önkéntes, egyedi döntés eredménye vagy a nemzetközi gazdasági folyamatok terjedése befolyásolja a képzettek vándorlását (GOULD, T.S. 1988).

Annak ellenére, hogy nincs általánosan elfogadott definíció a szakirodalomban, egy tényezőben mégis egyetértés alakult ki. A folyamat egyértelműen a magasabb szintű, egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkező személyek mozgásáról szól. A mozgás kétféleképp meghatározható az érintett terület szempontjából. A kibocsátó

országot elhagyja a produktív, magasan iskolázott fiatalság, magával szállítva a tudást is egy másik országba. Ezt nevezzük **brain drain**nek, azaz magyar vonatkozásban, agyelszívásnak.

A fogadó ország viszont a mérleg pozitív oldalán áll, hiszen képzett szakember érkezik a gazdaságba, akinek az oktatását, azaz a tanulásába való befektetést, a küldő ország finanszírozta a későbbi megtérülés reményében. Tehát a tudás a célterületen szaporodik fel, így **brain gain**ról beszélünk.

Ugyanakkor a korábban megszerzett szakképesítését és tudását nem mindig tudja a migráns megfelelően kamatoztatni az új országában, ami még nagyobb veszteséget jelent, hiszen nemcsak a kibocsájtó ország veszíti el, mint potenciális képzett munkaerőt, hanem az maga az egyén is elveszíti saját addigi tudását és alacsonyabb pozícióban helyezkedik el. Ezt **brain waste**-nek nevezi a szakirodalom (GOULD, T.S. 1988). Más szemszögből meghatározva viszont a magasan képzettek migrációja alatt azt értjük, hogy a magasan iskolázott egyén más országban a képesítésének megfelelő munkát végzi, tehát, ha végzettségéhez viszonyítva alacsonyabb pozícióban dolgozik, azt nem sorolhatjuk a képzett migráció témakörébe (RÉDEI M. 2007b).

Negyedik kategóriaként a **brain exchange** fogalmát emelném ki, amikor a kivándorolt képzett munkaerő helyére érkeznek más országbeli, ugyancsak magasan iskolázott bevándorlók, így az adott ország egyszerre küldő és fogadó terület is (SALT, J. 1997, DAVENPORT, S. 2004, CSANÁDY M. et al. 2008).

Az 1990-es években a globalizáció térhódítása miatt az agyelszívás folyamatának új dimenzió alakultak ki, úgymint a visszatérő migráció (**re-migráció**) és a migráció körforgása (**brain circulation**) (CSANÁDY M. – SZEMÉLYI L. 2006). A re-migráció során a migráns egy idő után visszatér hazájába, így ez nem jár humántőke veszteséggel. Az ENSZ Statisztikai Hivatalának definíciója szerint remigránsnak tekintjük azokat, akik bizonyos idő után, minimum 1 évre visszatérnek anyaországukba. Ez a visszatérés azonban nem zökkenőmentes, hiszen a reintegráció során számos nehézség adódhat. A hazatérőknek újra be kell illeszkedni a környezetükbe, munkahelyet találni, elfogadni a bérezésbeli különbségeket. Mindemellett az eltérő fogyasztási szokások, életszínvonalbeli és mentalitásbeli eltérésekkel is számolniuk kell (RÉDEI M. 2009).

A cirkuláció esetében a kivándorló egy bizonyos időre hazatér, majd egy másik, újabb kivándorlási hullám indul meg. Ez a folyamat az 1990-es évek történéseiből eredeztethető, mikor a korábbi alacsonyan fejlett vagy elszigetelt országok fejlődésnek indultak vagy nyitottá váltak, és a korábban elvándorolt képzett munkaerőnek

lehetősége volt hazatérni és ezzel párhuzamosan más rétegek migrációja is megindult, ami az agyak körforgását (brain circulation) idézte elő (BURGERMEISTER, J. 2004).

Eddig a brain drain negatív hatásait emelték ki és vizsgálták, viszont az elmúlt időszakban a jelenségnek pozitív hozadékokat is tulajdonítottak (DOCQUIER, F. – RAPOPORT, H. 2003). Egy sokat vitatott 1997-es tanulmány szerint az agyelszívás egyik jótékony hatása, hogy a külföldön sikereket elért migráns például szolgál az otthonélők számára, ami tanulásra ösztönzi őket, így nő a kibocsájtó országban a magasan képzettek aránya (STARK, O.– HELMENSTEIN, C. – PRSKAWETZ, A. 1997). Abban az esetben, ha a képzetlen munkaerő vándorol el fordított hatással kell számolni. Követendő példává válik az küldő társadalomban, hogy a kevésbé iskolázott, elsősorban fizikai munkát végző egyén jól fizető álláshoz jut külföldön, ami negatívan hat a tanulási kedvre (RÉDEI M. 2007b).

Mindezek ellenére is az agyelszívás negatív hatásai vitathatatlanok. A képzett munkaerő tudása és annak alkalmazása serkentőleg hat az országának gazdasági fejlődésére, hiszen növeli a termelés minőségét és mennyiségét. Kutatások is igazolták, hogy a magas kivándorlás GDP csökkenést idézhet elő (GROIZARD, J.L. – LLULL, J. 2006). Összességében kijelenthető, hogy a magasan képzett munkaerő kivándorlása miatt a küldő ország hátrányba kerül a célországokkal szemben, hiszen a felzárkózása a fejlett gazdaságokhoz még nehezebbé és lassúbbá válik, mert az innovációt biztosító tudás a befogadót gyarapítja. Mindemellett nem elhanyagolható a migrációnak az a káros hatása sem, hogy a társadalmi szerkezet torzul, előregedik, hiszen a fiatalok elvándorolnak.

2.2. Az agyelszívás lehetséges előzménye: a hallgatói mobilitás

A brain drain vizsgálata során nem lehet figyelmen kívül hagyni a hallgatói mobilitás témakörét, mivel napjainkban a felsőoktatásban résztvevő diákok egyre nagyobb számban élnek ezzel a lehetőséggel. Különböző programok révén a fiataloknak lehetősége nyílik külföldi tapasztalatok szerzésére, ami azért is kiemelten fontos, mert olyan fogékony és formálható életszakaszban szerzik ezeket a benyomásokat, amelyek a későbbi döntéseikre is hatással lehetnek. A szakirodalom elsősorban a hosszú távú külföldi tanulással foglalkozik, aminek eredményeképp a hallgató külföldön szerez diplomát. Ez főleg az ázsiai országokban elterjedt, ahol kitörési lehetőségnek számít a más országbeli diplomaszerezés, valamint bizonyos kultúrákban történelmi időkre nyúlik vissza ez a szokás (RÉDEI M. 2009).

Pár évtizeddel ezelőtt még elképzelhetetlen volt, vagy nagyon kevesek számára adatott meg a lehetőség Közép-Kelet-Európában, hogy külföldön tanuljon. Régióink a rendszerváltás után kapcsolódott be ebbe a folyamatba, bár némi módosulással, hiszen térségünkben kevésbé jellemző jelenleg, hogy a felsőoktatás teljes idejét külföldön töltsse a hallgató, inkább egy vagy két szemeszter erejéig marad a fogadó egyetemen. Ilyen lehetőséget kínálnak a tanulmányi célú mobilitási ösztöndíjak, valamint az utóbbi években egyre népszerűbbé váló *Work and Travel* programok, amelyek keretein belül nyári diákmunkát biztosítanak a jelentkezőknek, elsősorban a tengerentúlon. Az említett lehetőségek humán-tőke befektetésnek tekinthetők, hiszen a résztvevő olyan tudásra tehet szert külföldi tartózkodása alatt, melyet hazatérve nagy eséllyel tud kamatoztatni a munkaerőpiacon, mert a globalizáció hatására egyre nagyobb szerepe van a több földrajzi helyen elsajátított gyakorlatnak és szakértelemnek (RÉDEI M. 2009). Elsődleges célja a hallgatói mobilitási programoknak, hogy a diák minél jobban elsajátítsa a fogadó országban általa használt nyelvet, önállóságát és magabiztosságát növelje, kapcsolatokat építsen ki és tapasztalatokat szerezzen külföldi példák kapcsán.

Ugyanakkor a humán-tőke befektetésnek ez a formája nem minden esetben generál hasznot az anyaország számára, mert növelheti az elvándorlás mértékét. A külföldön megtapasztalt életszínvonal és mentalitásbeli különbség, a magasabb kereseti lehetőségek vonzóak lehetnek a hallgató számára, és ez meghatározó lehet a későbbi migrációs döntés szempontjából. A tartózkodás ideje alatt kialakult kapcsolati tőke ugyanakkor megkönnyítheti a kivándorlást, csökkentve ezzel a ráfordítás mérhető és számban nem kifejezhető mértékét is.

A fentiek tükrében dolgozatom során fontosnak tartom a hallgatói mobilitás, mint lehetséges migrációs tényezőnek a vizsgálatát, hiszen további kérdéseket vethet fel, hogy valójában hasznot vagy veszteséget generál a küldő ország számára.

2.3. Az agyelszívás megoldási lehetőségei

Amennyiben a küldő ország szemszögéből negatívumként tekintünk a brain drain jelenségre, akkor a szakirodalom szerint három lehetséges módja van a folyamat kezelésének jelenleg (BARRERE, R. – LUCHILO, L. – RAFFO, J. 2004, GIANNOCOLO, P. 2004).

Első lehetőség a migráció mennyiségi és minőségi csökkentése, egyrészt célzott adminisztratív korlátozásokkal, másrészt a magasan képzettek munkalehetőségeinek, bérezésének és egyéb anyagi juttatásainak emelésével.

Második lehetőség a kivándorlás okozta veszteség megtérítése a migráns vagy a fogadó, az ebből profitáló ország által. A küldő állam „kártérítés” néven külön adókat, illetve tandíj megfizetési kötelezettséget róhat ki az egyénre, amennyiben külföldön kamatoztatja az otthon megszerzett tudását. Ilyen tekintetben nagyon nehéz számszerűen meghatározni a veszteséget, valamint egy ilyen intézkedés valószínűleg nagy ellenszenvet váltana ki a döntéshozókkal szemben, ezért, ahogy CSANÁDY MÁRTON és SZEMÉLYI LÁSZLÓ, szociológus fogalmaz 2006-ban: „még sehol a világon nem alkalmazták élesben”. Napjainkban, a gyakorlatban való megvalósulását és várható eredményét Magyarország kapcsán is van lehetőségünk tanulmányozni.

Harmadik út a diaszpóralehetőség, aminek értelmében a már kivándorolt értelmiségiekkel az anyaország szoros kapcsolatot ápol, így a tudásukból és innovatív fejlesztéseikből nem csak a fogadó ország részesül, hanem a küldő is. Ugyanakkor a gyakorlati alkalmazásának feltétele, hogy a kibocsátó állam egy megfelelő fejlettségi szinten álljon, hogy az innovatív tudást követni és alkalmazni tudja saját gazdaságában. Ellenkező esetben a kapcsolati tőke és a hálózat elmélet mechanizmusa alapján még több szakképzett munkaerőt veszíthet az ország (BARRERE, R. et al 2004). Ehhez kapcsolódva meg kell említeni az agyak körforgásának gyakorlatba ültetésének a lehetőségét is, hiszen a fenntartott kapcsolat által esély van a kinti képzett munkaerő hazacsábítására, melyet munkahelyteremtéssel, támogatásokkal lehet megvalósítani.

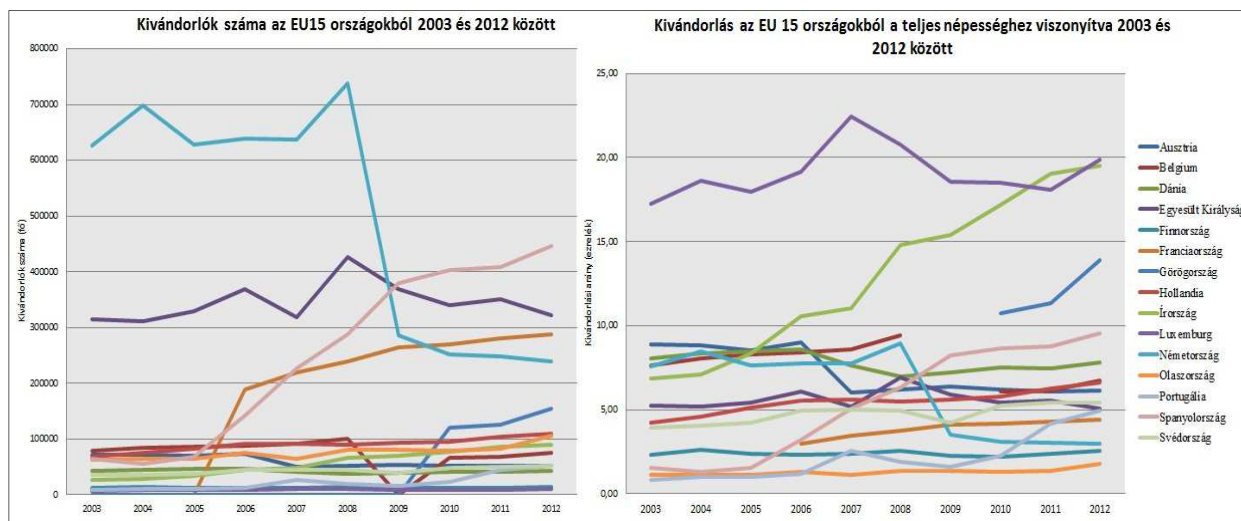
3. Nemzetközi vándorlás az Európai Unióban

Népesedési tekintetben kontinensünk a demográfiai átmenet IV. szakaszába lépett, aminek értelmében a születési és halálozási adatok közelítenek egymáshoz, ami negatív természetes szaporodási mutatót eredményez, elkezd csökkenni és előregedni a népesség. Ennek ellenére Nyugat-Európára mégsem a lélekszám visszaesés a jellemző, ami a Föld különböző részeiről érkező bevándorlóknak köszönhető. Elsősorban Ázsiából, Afrikából, valamint Közép-Kelet-Európából vándorolnak az emberek a nyugati fejlett államokba. Kétféle migrációról beszélhetünk ez esetben, amelyik az unión kívüli harmadik országból származik, valamint a tagállamok közötti népességmozgásról (PÓCZIK SZ. – DUNAVÖLGYI SZ. 2008). Kutatásomban az utóbbi tendenciáit vizsgálom. Ugyanakkor sajnos a statisztikákban nem lehet egyértelműen elkülöníteni a vándormozgalomban résztvevő képzett migránsok körét, így a fejezetben közölt adatokat fenntartásokkal és körültekintéssel kezeljük, elsődleges célom a politikai és gazdasági történések hatására bekövetkező vándorlási változások ismertetése.

3.1. Régi tagállamok – EU15 országok

Hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy az agyelszívás tipikusan a kevésbé fejlett országokat érintő probléma, ami egy téves megközelítés, hiszen a folyamat a gazdagabb államokban is jelen van. A brain drain egyik lehetséges opciója, amikor két fejlett ország között jön létre a képzett munkaerő migrációja. Motivációként a szakmai sikerek és elismertség, a több kutatói lehetőség jelenik meg. Nyugat-Európában már felismerték, hogy szükségszerű a kvalifikált állampolgáraik otthon tartása, akik a tudásalapú gazdaság mozdítói lehetnek. Különösen az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok között jelent jelentős népességmozgást az agyelszívás, hiszen ez esetben nyelvi akadályokkal sem kell megküzdeni, viszont a szárazföldi Európa nyugati országaiban is magas az angol nyelven tudók aránya, ami még inkább elősegíti a migrációs döntést, ami elsősorban Franciaországban és Németországban növeli a kivándorlást (ÖZDEN, Ç. 2005). Az EU15 országai között Spanyolország és Görögország rendelkezik hasonlóan magas és kiugró mutatókkal, ám esetükben a migráció oka a válságban lévő gazdaság (2. ábra). Az Európai Bizottság véleménye szerint növelni kell a befektetések mértékét a kutatásokba, valamint olyan politikákat és stratégiákat kell kidolgozni, amelyek megfordítják az agyelszívás folyamatát, és az EU válik a képzett munkaerő számára vonzó területté (ÖZDEN, Ç. 2005): „*Greater mobility*

of researchers, promoting an European dimension into scientific careers and making Europe attractive to researchers from the rest of the world are among the key elements for achieving this.” (HIGH LEVEL EXPERT GROUP ON IMPROVING MOBILITY OF RESEARCHERS - FINAL REPORT (4 APRIL 2001).

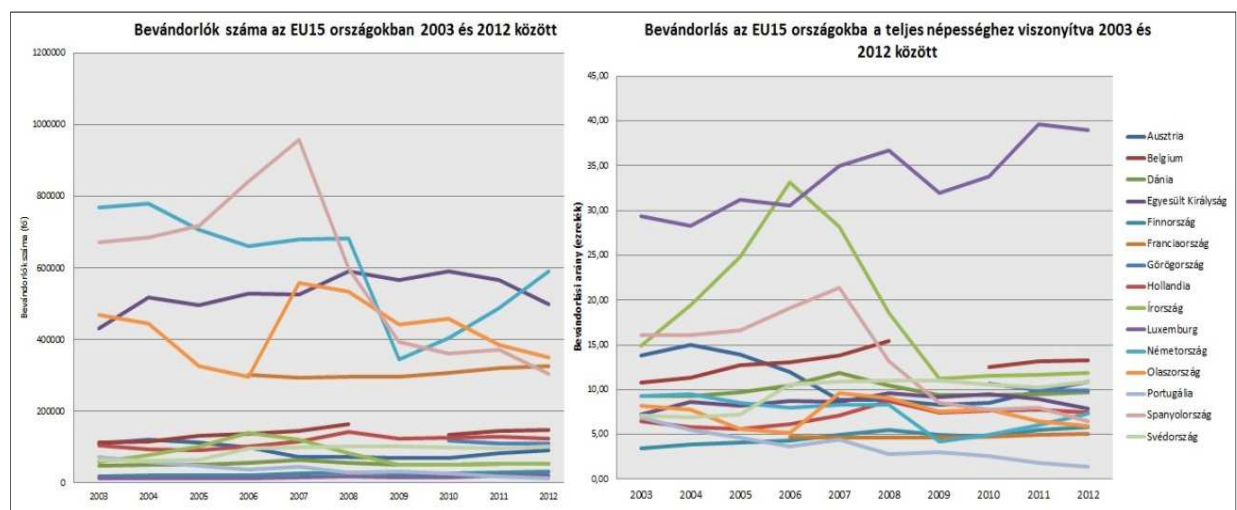
2. ábra. Kivándorlók száma és aránya a teljes népességhez viszonyítva az EU15 országokban 2003 és 2012 között
(Forrás: [2] és [3] alapján saját szerkesztés)

A munkaerő szabad áramlása az EU egyik legvitatottabb elvévé vált, bizonytalanság és aggodalom övezi napjainkban is. Főleg akkor vált sarkalatos kérdéssé a bevándorlók irányába való nyitottság, amikor 2004-ben tíz közép-kelet-európai állam csatlakozott az integrációhoz, ezek: a balti államok – Észtország, Lettország, Litvánia-Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, valamint Ciprus és Málta. Az utóbbi két ország kivételével a többi újonnan belépőre a szabad munkavállalást átmenetileg korlátozó intézkedések voltak érvényben. Majd 2007-ben Románia és Bulgária vált az integráció tagjává, ami miatt újra napirendre került a bevándorlási politika kérdésköre.

Az EU berkein belül a tagországoknak lehetőségük van arra, hogy később nyissák meg teljes mértékben a munkaerőpiacaikat, az érvényes szabályokat figyelembe véve. E szerint maximum hét év haladékot kapnak az államok, ha igazolni tudják, hogy a munkavállalók korlátlan áramlása zavarokat okozna a belső piacukon. Ezzel több régi tagállam is élt, mivel tartottak az özőnszerűen meginduló munkaerő áramlástól. A korábbiakban említett EU10 előtt az Egyesült Királyság, Svédország és Írország már 2004-ben biztosította a lehetőséget a szabad munkavállalásra, míg Finnország, Olaszország, Spanyolország, Portugália és Görögország 2006-ban, Franciaország,

Hollandia és Luxemburg 2007-ben, Belgium és Dánia 2009-ben nyitotta meg kapuit a kontinens keleti oldaláról érkezők számára. Az új tagokhoz legközelebb elhelyezkedő Ausztria és Németország viszont kihasználva a törvény adta lehetőségeket csak 2011. május 1-jén szüntette meg a korlátozásait (FÖLDHÁZI E. 2011). A bevándorlás megítélésnek nehézségét jelzi, hogy a 2007-es bővítéskor Magyarország is korlátozottan nyitotta meg munkaerőpiacát a Bulgáriával és a szomszédos Romániával szemben (HÁRS Á. 2008).

A nyitást sürgető országok elsősorban a korlátlanul rendelkezésre álló olcsó munkaerőt várták, mint például Nagy-Britannia, ahol a szolgáltatási szektor növekedése miatt elsősorban a vendéglátásban, idegenforgalomban és szállodaiparban volt szükség a vendégmunkásokra (HÁRS Á. 2008). Meg kell említeni, hogy nem csak a szolgáltatások súlyának növekedése miatt volt munkaerőhiány, hanem kialakultak bizonyos „bevándorló-szaktmák”, amelyek betöltése az eredeti népesség számára derogálónak vált (RÉDEI M. 2007). Míg azok, akik korlátozottan vagy csak később szüntették meg a munkavállalás akadályait, attól tartottak, hogy a kommunista rendszer örökségét őrző országok polgárai a poszt szocialista jellemzők miatt tömegesen indulnak meg a fejlettebb államok felé, ezzel migrációs nyomás alá helyezve a gazdaságot. Korábban, 1990-ben, hasonló fenntartások miatt a nyugati országok szigorítottak bevándorlási politikájukon (TÓTH P.P. 2002). Ezt a félelmet jól bizonyítja, hogy Németország és Ausztria tartott ki a maximális 7 évig, mivel a rendszerváltás után a migráció legnagyobb része ebbe a két országba irányult, valamint a földrajzi közelsége is növelte a kockázatot (3. ábra).

3. ábra. Bevándorlók száma és aránya a teljes népességhez viszonyítva az EU15 országokban 2003 és 2012 között
 (Forrás: [3] és [4] alapján saját szerkesztés)

3.2. 2004-es bővítés – EU10 országok

A 2004-ben csatlakozott országok többségében (EU8) közös vonás, hogy posztoszocialista országok, amelyek a mai napig őrzik a kommunista éra örökségét gazdaságukban és társadalmukban egyaránt. A rendszerváltást követően is voltak nyugatra távozó munkavállalók, ám az igazi nyitást az Európai Unióhoz való csatlakozás jelentette számukra.

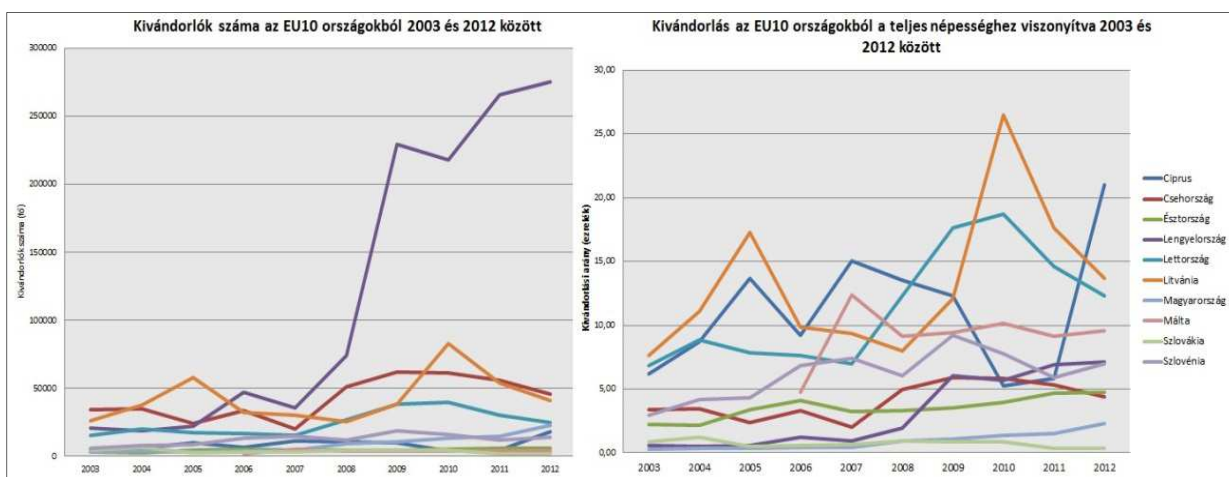
Csatlakozás előtt a legtöbb országban, általánosságban emelkedik a migrációs potenciál, illetve az érdeklődés a külföldi munkavállalás iránt (4. ábra), ám a megvalósult vándorlás tekintetében eltérő képet kapunk (5. ábra). Míg Lengyelország, Szlovákia és Litvánia esetében magas volt a ténylegesen kivándorlók száma, addig Lettországon, Csehországon és Magyarországon alacsonyan maradt a migránsok aránya (HÁRS Á. 2008). Ez azzal is magyarázható, hogy azokban az országokban, amelyekben magas a szociális ellátás aránya, mint különböző juttatások, támogatások, szociális védőhálók, késve vagy alig indult meg a nyugatra vándorlás (SIK E. 2003). Másrészt történelmi hagyományokhoz is köthető, mivel az utóbbi államokban a népesség nehezen mobilizálható, amit az országon belüli vándorlás alacsony mértéke is mutat (GLATZ F. 2010). A bővítést követő években a kivándorlás volumenét a 2007-2008-as világválság törte meg, amelynek hatására a nyugati piacok beszűkültek, az építőipar korlátozottan tudta foglalkoztatni a vendégmunkásokat, így visszaáramlás következett be. Ugyanakkor a kivándorlás a recesszió éveiben sem torpant meg teljesen, hiszen a válság a gazdaság szektorait eltérő mértékben érintette. Ezt követően viszont a migráció újabb hulláma jött, elsősorban az Egyesült Királyságba és részben Németországba (HÁRS Á. 2008) (5. ábra).

EU-8 országok	2001–2002	2005
Litvánia	3,2	9,6
Lengyelország	2,5	9,9
Szlovákia	3,3	5,4
Magyarország	1,3	3,0
Szlovénia	1,5	4,1
Cseh Köztársaság	1,7	1,4

Forrás: Eurobarometer 2001–2002 és 2005; Fouarge–Ester (2007: 14)

4. ábra. Migrációs szándékok alakulása a csatlakozást megelőzően és azt követően

(Forrás: Hárs Á. 2008: Csatlakozás és csatlakozás)

5. ábra. Kivándorlók száma és aránya a teljes népességhez viszonyítva az EU10 országokban 2003 és 2012 között
 (Forrás: [2] és [3] alapján saját szerkesztés)

3.3. Románia és Bulgária – EU2 országok

A 2007-ben csatlakozott, EU2-ként emlegetett tagállamok, Románia és Bulgária esetében a kivándorlásra vonatkozó adatsorok erősen hiányosak és eltérőek, valamint csak a regisztrált hosszútávú külföldi tartózkodást jegyzi, ám ez nem azt jelenti, hogy a kivándorlás csekély mértékű lenne (6. és 7. ábra).

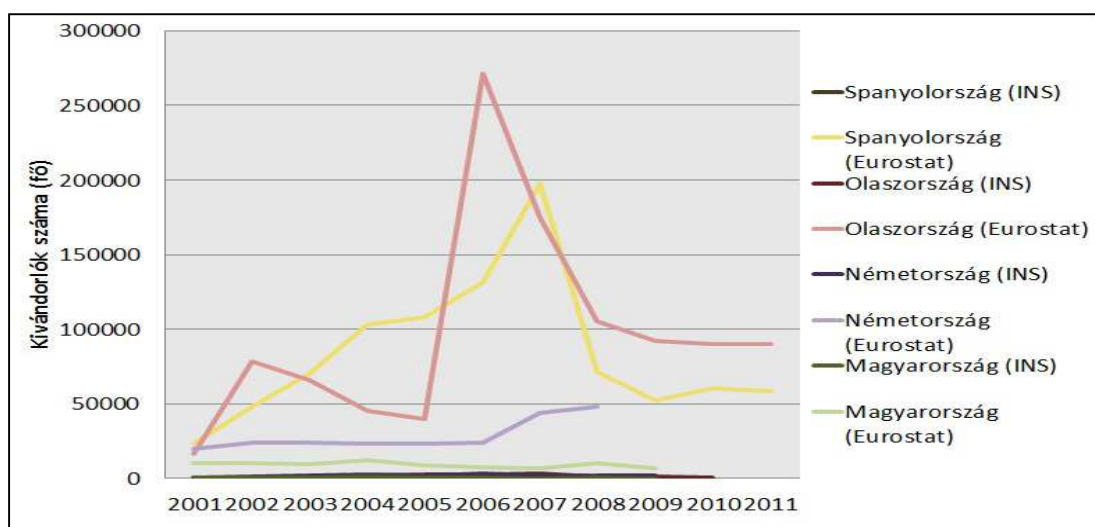
Romániában a kivándorlás régebb óta ismert folyamat, hiszen a nyolcvanas évek végére egyre növekedett a migránsok aránya, valamint az 1989-es forradalom után, egyes becslések szerint a népesség exoduszerűen, mintegy 15% hagyta el az országot (LĂZĂROIU, S. – ALEXANDRU, M. 2008). A kilencvenes években a migráció mértéke nem csökkent, annak ellenére, hogy a statisztikákban kevésbé mutatkozik meg ez a szám, ami elsősorban etnikai jellegű elvándorlásokat jelentett, mint a magyarok és németek visszatérése az anyaországba (GÖDRI I. 1998). Napjainkban is a migráció sajátos típusát alkotja a nemzeti/nyelvi határokon belül történő vándorlás, többek között Romániából Magyarországra (GÖDRI I. 2013).

Az ezredfordulót követően megindult a szakképzett, termékeny munkaerő külföldre áramlása, elsősorban Izrael és Törökország, majd később az európai mediterrán országok irányába, mint Olaszország és Spanyolország (SANDU, D. et al. 2006) (6. ábra).

Románia is elsősorban kibocsájtó és nem befogadó ország, annak ellenére, hogy a 2007-es csatlakozási előkészületek gazdaságserkentő hatására jelentős számban érkeztek munkavállalók az országba, főként a szomszédos Moldovából. A válság

begyűrűzése után ez megtorpant és a kivándoroltak egy része is visszatért a beszűkült nyugati piacok miatt. Ezt követően viszont, ami a tükröstatistikákban megmutatkozik (6. ábra), megnőtt az Európai Unió régi tagállamaiban munkát vállaló román állampolgárok száma, amellyel a „brain drain” jelensége is összefüggésbe hozható. A motivációk megegyeznek a többi közép-kelet-európai országgal: elsősorban a magasabb kereseti lehetőség, a kiábrándultság, hiszen sokan úgy vélik, annak ellenére, hogy megtörtént a román rendszerváltás, érdemi szemléletváltás nem ment végbe (RALUCA, P. 2008).

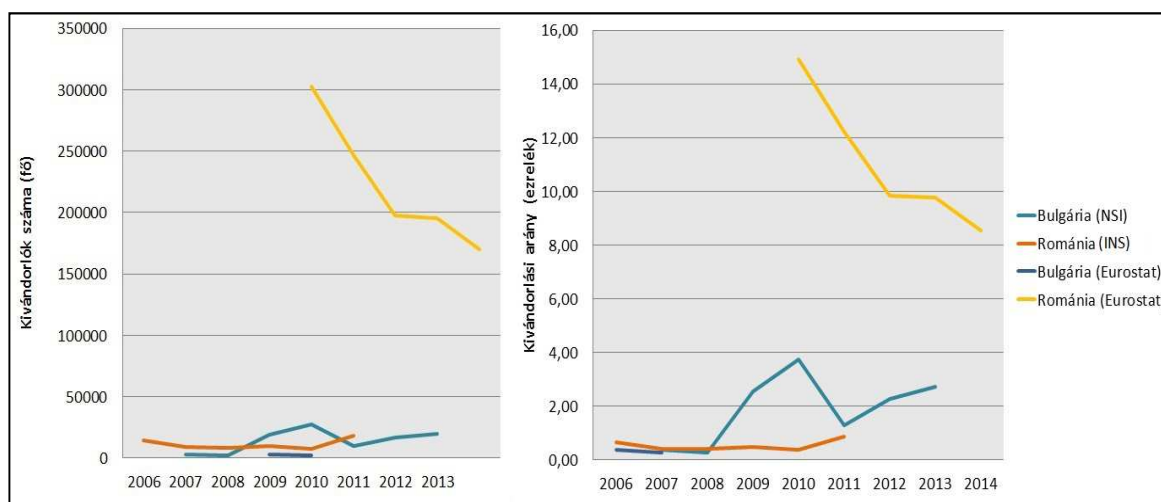
Jelenleg Spanyolországban és Olaszországban a legmagasabb a román munkavállalók aránya, akik már közösségeket alkotnak és legálisan tartózkodnak az országban. A migráció folyamatos, ám kisebb volumenű, mint az elmúlt években, amiben a spanyol gazdaság problémái is szerepet játszanak, viszont ennek ellenére a visszatelepülés kisszámú (HORVÁTH I. – KISS T. 2013) (6. ábra).

6. ábra. Kivándorlók száma Romániából célország szerint tükröstatistikák alapján

(Forrás: SEEMIG projekt, Eurostat [2], valamint [5] alapján saját szerkesztés)

Délebbre tekintve, Bulgária rendszerváltást követő migrációs történetében is az etnikumként élő törökök az anyaországba való visszavándorlása jelentett jelentős népességmozgást (BOBEVA, D. 1997). 2000-től a bolgár munkavállalók aránya megnőtt, akiknek célországa eleinte Spanyolország volt, majd a csatlakozást megelőző fellendülés éveiben inkább az Egyesült Államok, valamint Németország váltak az elsődleges fogadókká. Az országban magas a felsőoktatásban tanulók aránya, viszont mindemellett a kutatók (mérnökök, informatikusok, orvosok) kiáramlása növekvő

7. ábra. Kivándorlók száma és aránya a teljes népességhez viszonyítva az EU2 országokban 2006 és 2014 között több statisztikai adatbázis alapján
(Forrás: Eurostat [2], valamint [5] és [6] alapján saját szerkesztés)

tendenciát mutat a bolgár becslések szerint, aminek mozgatója a térségi szinten is alacsonynak számító bérszínvonal (BOBEVA, D. 2008).

A fejezet összegzéseként megállapítható, hogy az Európai Uniónak szüksége van a bevándorlókra több szempont miatt is. Egyrészt népesedési mutatói természetes fogyást mutatnak, amit fokoz, hogy az agyelszívás folyamata a fejlett országait is érinti, így a célkitűzésként szereplő tudásalapú gazdaságot létrehozó kutatói bázisa meggyengült. Ahogy az Európai Bizottság javasolja, „*Brain Drain should work in both directions*”, azaz agyelszívásnak mindkét irányban működnie kell, tehát az EU-nak is munkaerő vonzó területté kell válnia. Agyelszívásról beszélünk, mégsem csak a magasan képzett migránsokat értelmezhetjük a munkaerővonzás alatt, hiszen kutatás és fejlesztés mellett, a szolgáltatási szektorban is munkaerőhiány van. Ugyanakkor további kérdéseket vet fel, hogy mely területekről vonzza el a produktív munkaerőt, figyelembe véve, hogy tagállamai között kevésbé fejlett országok is vannak, melyek fokozottan érintettek a kivándorlás problematikájában...

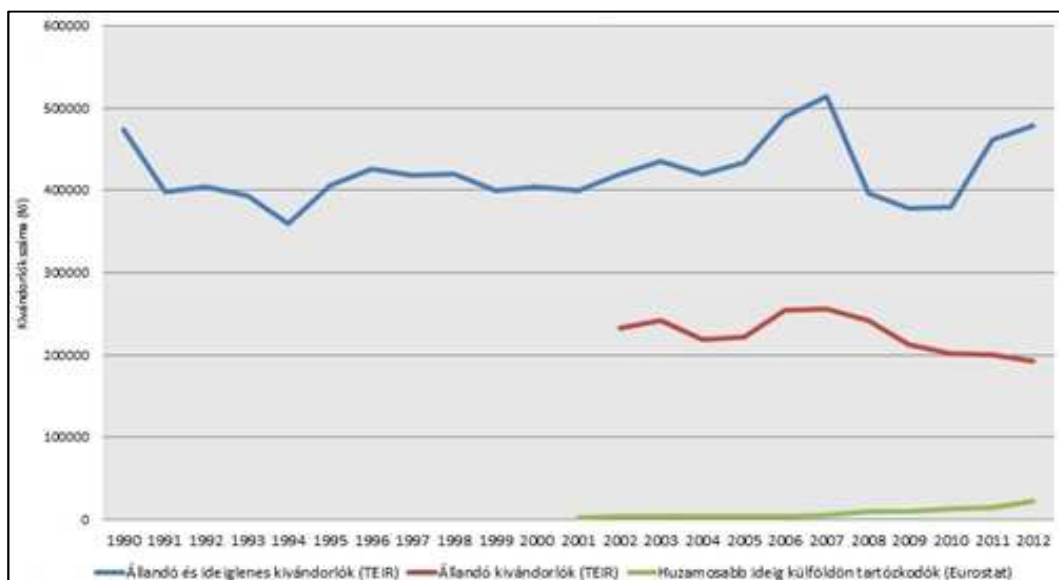
4. A magyar képzett migráció (kutatási eredmények)

4.1. Vándorlási előzmények – magyar sajátosságok

A XX. és XXI. század történelmét vándorlási szempontból vizsgálva három szakaszt jelölhetünk ki, melynek a választóvonalait az első világháború, valamint az uniós csatlakozás jelenti (TÓTH P.P. 2003). Az magyar út ismertetése során a közelmúlt eseményeit emelem ki, mégpedig 1945-től napjainkig, mely időszak fordulópontjainak az 1989-1990-es rendszerváltozást, illetve a 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozást tekintem.

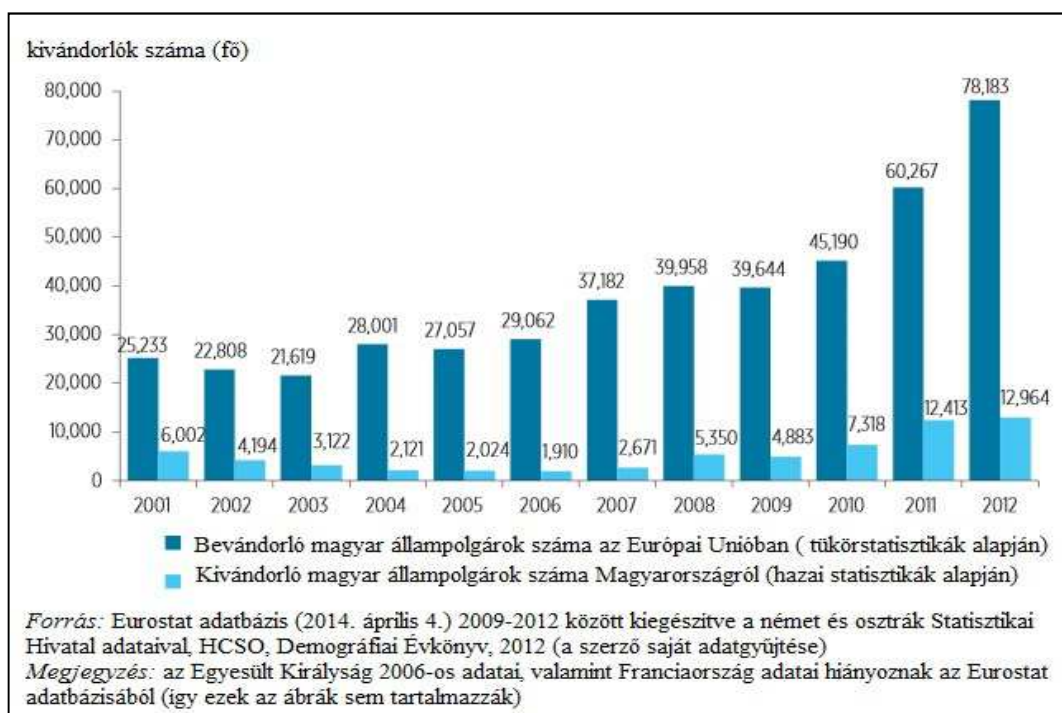
4.1.1. Csatlakozás előtt - 1945 és 2004 közötti migrációs trendek

A rendszerváltás előtt a bolsevik típusú hatalmi-politikai rezsim fennállása miatt a külföldre utazás szigorúan szabályozott és rendszer ellenes cselekvés volt. Pontos adatok nincsenek erre az időszakra vonatkozóan, vagy amik vannak, azokhoz nem lehet hozzáférni, titkosított dokumentumok, így levéltári kutatások és szociológiai adatfelvételezések alapján becsülték meg a migrációban résztvevők számát (SÁROSI A. – TÓTH P.P. 2009). A kommunista érárt az alacsony ki-, és bevándorlás jellemezte, kivétel ez alól az 1956-os események hatására meginduló, több mint 200 ezer magyar emigrációja volt (TÓTH P.P. 1997). A rendszer megszűnése után a jelképes és valós határok is leomlottak a nyugati és keleti országok között, ami a szabad vándorlást illeti, hiszen a fejlettségbeli és jövedelmi különbségek így is fennmaradtak. A jelentős eltérések miatt a nyugati országok egy esetleges munkaerő áradattól fenyegetve érezték magukat, így szigorítottak a bevándorlási politikájukon. Magyarországon az 1990-es évek elején növekedni kezdett a bevándorlók száma, de tranzit-országgá vált, mivel az érkezők tovább folytatták útjukat nyugat felé (GÖDRI I. – TÓTH E.F. 2010). A szigorú szabályozás megszűnése miatt a továbbiakban kevés és nem megbízható adat áll rendelkezésre, így becslésekre, körülbelüli tendenciákra hagyatkozhatunk (8. és 9. ábra).

8. ábra. Magyarországról kivándorlók száma 1990 és 2012 között több statisztikai adatbázis alapján

(Forrás: TEIR és Eurostat adatbázis [2] alapján saját szerkesztés)

9. ábra. Magyarországról kivándorlók száma 2001 és 2012 között több hazai és tükörstatisztikai adat alapján

(Forrás: Gödri I. – Soltész B. – Bodacz-Nagy B. 2014)

A korábbiakban kiemelt fenti ábrák. A szembetűnő eltéréseket keretek adják. A TEIR adatbázisában kivándorlások számát, mely magában külföldi tartózkodást is, majd 2001-től állandó migráció. Az Eurostat már a

adatgyűjtési nehézségeket tükrözik a az eltérő adminisztratív és fogalmi 1990-től 2012-ig követhetjük nyomon a foglalja az állandó és ideiglenes külön kategóriaként jelenik meg az korábbiakban is felhasznált adatbázisa,

valamint a tükörstatisztikai adatok az ún. „*long-term emigrants*” értékeit mutatják, akik az OECD definíciója szerint, azok a kivándorlók, akik egy másik országban állandó jelleggel minimum 1 évet eltöltenek, így várhatóan hosszabb tartózkodást terveznek, illetve új hazájukká fog válni a befogadó állam (OECD, 1998). A statisztikákban nem jelennek meg a nem hivatalosan külföldön tartózkodók és az ingázók sem, amely így erősen torzítja az adatbázis megbízhatóságát.

A rendszerváltás követő kivándorlások volumene hamar csökkeni kezdett, majd 2004-ig egy megközelítőleg stagnáló folyamat képét mutatják az akkori statisztikai adatok. Ekkor az elsődleges célországok Ausztria és Németország voltak, valamint az Egyesült Királyságba, Olaszországba, és a tengerentúlra, az Egyesült Államokba és Kanadába távoztak az emigránsok (TÓTH P.P 2003).

4.1.2. Csatlakozás után – 2004 és 2010 közötti migrációs trendek

A következő látványos hullám a 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozásnak tulajdonítható, annak ellenére, hogy ekkor még csak az Egyesült Királyság, Írország és Svédország nyitotta meg munkaerőpiacát az EU10-ek előtt. A kivándorlás újabb felvonása nem egy exoduszerű kiáramlást jelentett, hanem lassan és visszafogottan indult meg Magyarországon (3. táblázat). A hazánkkal egyszerre csatlakozó államok migrációs hajlandósága jóval nagyobb volt, illetve időben hamarabb is indult meg. Az alacsony migrációs hajlandóság azokra az országokra volt jellemző, ahol a szociális ellátórendszerek nagyvonalú támogatásokat nyújtanak az állampolgáraik számára (HÁRS Á. 2008).

A migrációs kedv változatlansága mellett, a magyar kivándorlási irányokban sem következett be változás, csak az odaérkezők mértékében, hiszen az elsődleges célországok ugyanúgy Ausztria, Németország és az Egyesült Királyság maradtak (GÖDRI I. – TÓTH E.F. 2010). A Németországba történő kivándorlás történelmi gyökerekkel rendelkezik, ám a 2011. májusi munkaerőpiaci nyitást követően nőtt meg igazán a szerepe a hazai migrációs trendekben. Ausztriával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a statisztikák nem tartalmazzák az ingázásokat, így számuk sokkal nagyobbra tehető, mint amit a hivatalos adatok tükröznek. (GÖDRI I. – SOLTÉSZ B. – BODACZ-NAGY B. 2014).

Általános tendencia viszont, hogy a többi közép-kelet-európai államhoz hasonlóan, 2007 után csökkenés következik be, aminek oka az ekkor kezdődő gazdasági

világválság, amelynek hatására beszűkülnek a nyugat-európai munkaerőpiacok, így kevesebben mennek ki, és többen térnek haza anyaországukba.

A statisztikák szerint azonban 2010-től ismét a vándorlási hajlandóság növekedésének lehetünk tanúi, többek között Magyarországon is, melynek egyik oka a válság hatására bevezetett megszorító intézkedések lehetnek, amely a legtöbb társadalmi réteget egyaránt érinti. A SEEMIG 2014-es kutatás szerint Németországba és Ausztriába elsősorban szakmunkás végzettségű munkavállalók érkeznek, míg az Egyesült Királyságba tartózkodó migránsok jelentős része minimum érettségivel, de többen diplomával is rendelkeznek.

Az eddigi magyar migráció jellemzőit többek között HÁRS ÁGNES (2008) Csatlakozás és csatlakozás című tanulmányában, illetve a közelmúltban a jelenlegi helyzetet GÖDRI IRÉN – SOLTÉSZ BÉLA – BODACZ-NAGY BORÓKA (2014) kiválóan összefoglalták, amely szempontok ideális alapot nyújtanak a migrációs attitűd értelmezéséhez.

A magyar munkaerő migráció jellemzői 1990-2010 között	
Migráció a várakozások alapján	alacsony
Migrációs trendek az adatok alapján	szerény mértékű
Attitűd a migrációval kapcsolatban	félelem és remény
A migrációt korlátozó erők	migrációt hátráltató intézményi tényezők
Oktalan félelmek és gazdasági erők hatása	gyenge „push” faktor
Migrációs politika	érvelés a megszorító intézkedések ellen – a megszorításokra korlátozó viszontválasz: a viszonyosság elvének alkalmazásával
A gazdaság- és munkaerőpolitika számára a migráció jelentősége	marginális
A közvélemény állapota	alulinformált

3. táblázat. A magyar munkaerő migrációjának jellemzői 1990-2010 között
(Forrás: HÁRS Á. 2008: Csatlakozás és csatlakozás, saját kiegészítéssel)

4.2. A magyar hallgatók migrációs attitűdjének jellemzői

Az általam végzett kérdőíves felmérés során, a korábbiakban FAIST, T. (2000) alapján bemutatott, mikro-, és mezoszinten közelítettem meg a kivándorlás kérdéskörét. Ennek értelmében az egyéni jellemzőkre, értékekre, véleményekre és döntésekre, valamint a szociális és kapcsolati elemekre összpontosított az empirikus kutatás.

Emiatt a kérdőív összeállítása során fontosnak tartottam, hogy a válaszadó szemszögből logikusan épüljenek egymásra a kérdések és kérdéscsoportok, így elsőként a migrációs tapasztalatokra irányultak a kérdések, majd ezek tükrében kellett kifejtetni, hogy a szándékot, terveket a jövőre nézve. Ezt követően, mint az előző álláspont indoklásaként, a jelenlegi véleményt és értékrendet kellett felvázolni a családról, motivációkról, életlehetőségekről. Továbbá az általános adatokra is kitértem, úgymint a nem, kor, lakhely és iskolázottság. A téma személyes jellege miatt a családi háttérre és jövedelmekre vonatkozó kérdéscsoporttal záródott a kérdőív (1. melléklet).

A 350 válaszadó közül a nők bizonyultak aktívabbnak a kitöltés szempontjából, ugyanis csupán 38%-ban képviselik magukat a férfiak, valamint összességében 18 és 25 év között oszlik meg a kitöltők életkora, így többségük eltartott/tanulói státuszban van (94%). A válaszadók bejelentett állandó lakhelye szempontjából az eredmény erősen torzult, hiszen legtöbbször a felsőoktatás helyszínét jelölték meg, véleményem szerint ezzel is növelve az a beazonosíthatatlanságot.

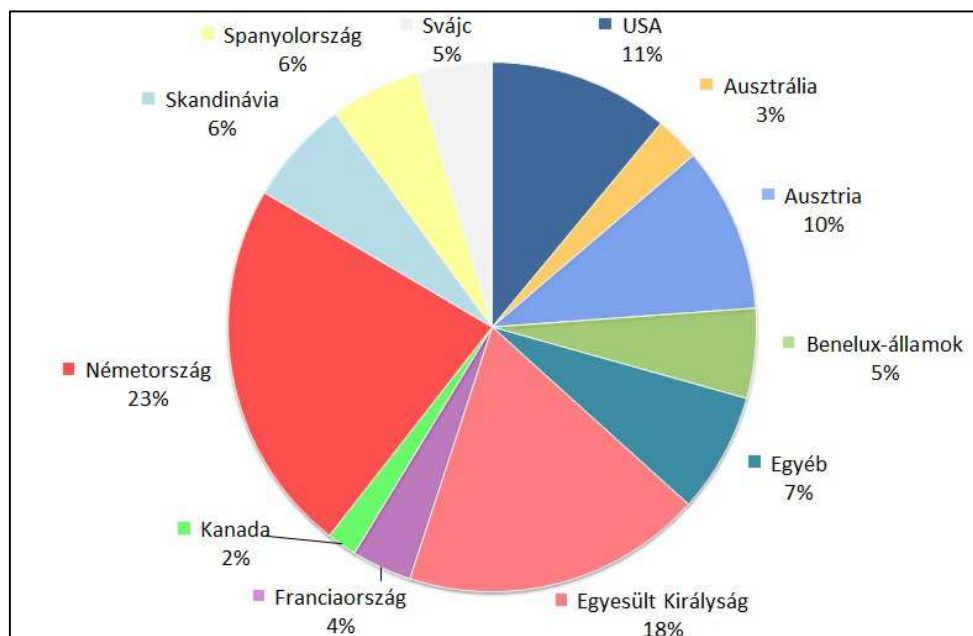
Legtöbbször a Szegedi Tudományegyetemről, Debreceni Egyetemről, valamint a Budapesti Corvinus Egyetemről és a Budapesti Műszaki Egyetemről válaszoltak a kérdésekre. Tanulmányokat tekintve a válaszadók között megközelítőleg egyenlően oszlik el a gazdasági – természettudományi- bölcsészettudományi- műszaki- egészségügyi képzésben résztvevők aránya, amelynek oka a kérdőív lekérdezésének módja. Online felületen az egyetemi szakok közös fórumain, csoportjaikban történt a terjesztés, a KSH felméréseiben alkalmazott képzési terület kategóriák alapján [1].

A kérdőív utolsó szerkezeti egységét a feldolgozás során a személyes adatok kapcsán elemzem ki, viszont a lekérdezés során, a téma jövedelmi jellege miatt a kérdéssor végén helyezkedik el. A várakozásaimmal ellentétben sokan nyilatkoztak a családi háztartás bevétele tekintetében, miszerint a családnak, amelyben él a hallgató, 40%-ának kétszázezer forint alatt, 32%-ának kétszázezer és háromszázezer közötti a havi nettó bevétele, mindez átlagban 3-4 fős családokra vonatkoztatva.

Az értékelés során a jelenlegi migrációs döntésük szerint vizsgálom a válaszadókat, azaz, hogy szeretne-e a külföldön dolgozni a későbbiekben vagy sem, azon belül is elsőként az egyéni jellemzőket és értékeket elemzem ki, majd ennek tükrében a vándorlási döntésüknek a hátterében álló okokra helyezem a hangsúlyt.

Összességében a megkérdezettek 70%-a vallja jelenleg, hogy más országban szeretne munkát keresni. Mindegyik hallgatónak a legfontosabb a család és barátok, valamint a nyugodt és stabil életkörülmények. Elgondolkodtató, hogy az otthon is kiemelt fontosságú, viszont a 42%-uk számára a hazaszeretet az utolsó helyre került, aminek talán magyarázata, hogy ugyan az oktatást jónak tartják Magyarországon, viszont a gazdasági és politikai helyzetet, a közhangulatot és morált elkeserítőnek vélik.

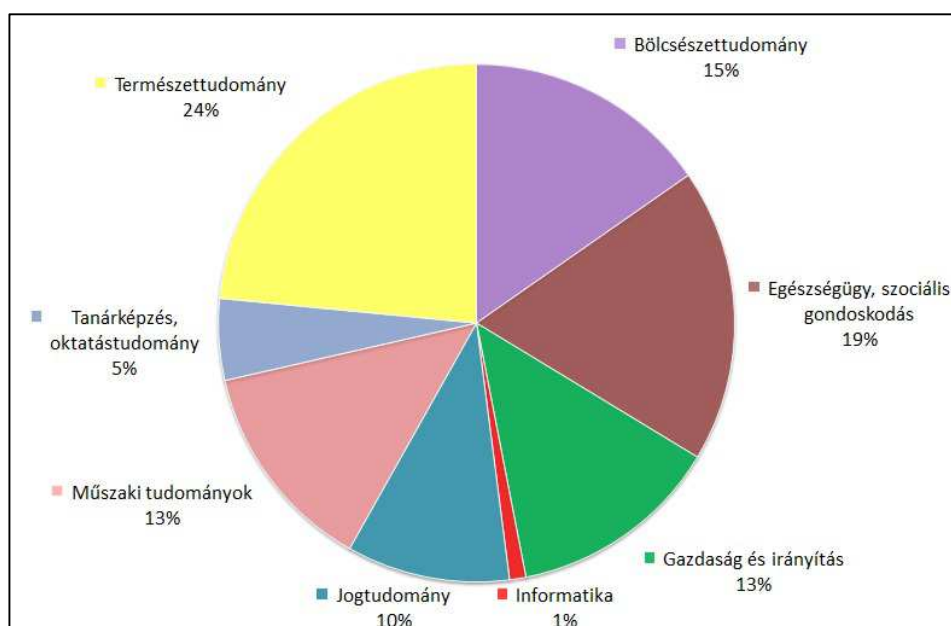
Célszágok szerint egyértelműen Németország a vezető, ezt követi az Egyesült Királyság, Egyesült Államok és Ausztria, amelyek a korábbiakban is a magyar trendeket jellemezték (10. ábra). A célszágok hivatalos nyelvét tükrözi a hallgatók nyelvtudása is, a válaszadók 97%-a rendelkezik minimum középfokú nyelvvizsgával, ami azzal is magyarázható, hogy Magyarországon a diplomaszerzésnek feltétele. Közülük 20% tanult külföldön, elsősorban az Erasmus ösztöndíj keretén belül, és ezen belül 9% ugyanabba az országba szeretne visszamenni dolgozni.

10. ábra. A tervezett diplomás kivándorlók célországai százalékos megoszlás alapján 2014-ben
(Forrás: saját adatgyűjtés alapján szerkesztve)

A kivándorolni szándékozók többsége természettudományi, illetve egészségügyi, elsősorban orvosi képzésben vesz részt (11. ábra). Ez az eredmény is alátámasztja az utóbbi időben egyre többet terítéken lévő orvosokkal kapcsolatos aggasztó híreket. Legkisebb százalékban egyértelműen az informatikusok, tanárok, és a műszaki szakemberek azok, akik külföldre szeretnének menni. Ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy felmérések alapján [7] az utóbbi években a legkeresettebb foglalkozások Magyarországon többek között a programozók, mérnökök, valamint az előbb említettek közül az általános orvosként végzettek is.

Paradoxonnak tűnhet, hogy az egyik legkeresettebb szakma az orvosoké, mégis magas számban vándorolnának ki. Migrációjuk kiemelt figyelmet érdemlő téma, amit mi sem bizonyít jobban, minthogy a kivándorló doktorok száma 2008 óta megközelíti az adott évben diplomázott orvostanhallgatók számát, valamint a 40%-uk szakvizsga nélkül emigrál, tehát rezidens éveit tölti külföldön. Motivációjuk egyértelműen a jövedelembeli különbség, valamint a magyar egészségügy kedvezőtlen kilátásai [GIRASEK E. et al. 2013).

11. ábra. A tervezett diplomás kivándorlók tudományterület szerinti megoszlása 2014-ben

(Forrás: KSH és saját adatgyűjtés alapján szerkesztve)

A felmérés talán leglényegesebb része, amikor a munkaerő piaci esélyek és elvárások témakörét vizsgáltam meg. Az igennel válaszolók 43%-a azt reméli, hogy három hónapnál kevesebb ideig tart amíg Magyarországon munkát talál, ha sikertelen,

akkor ezt követően szeretne külföldre menni pár évre, és 17%-uk jelenlegi véleménye, hogy örökre maga mögött szeretné hagyni hazáját. A megdöbbenő számok mögött a válaszok szerint egyértelműen és első helyen az anyagi javak, a jövedelmi különbségek állnak. A tapasztalatszerzés is megjelenik a motivációk között, azoknál, akik a hazatérés lehetőségével élnének pár éven belül. Eddig komolyabb lépéseket azonban a válaszadók közül senki se tett, mint a jogi rendszer megismerése, letelepedés lehetőségeinek feltérképezése.

A hallgatóknak 100%-ban van olyan közeli ismerőse, aki tudna nekik segíteni munkát találni. A potenciális kivándorlók 45%-a szerint pályakezdőként hazánkban a 150 ezer forint feletti nettó havi jövedelmet tartja megfelelőnek, majd a későbbiekben a nettó 300 ezer forint jövedelmet remél. A munkaerő piac latolgatása után feltettem a kérdést, hogy külföldi munkavállalás esetén elvállalna-e képesítésén aluli pozíciót. A kivándorlón gondolkozók 81%-a élne a lehetőséggel és nem zavarná, ha más, alacsonyabb képesítést igénylő munkakörben kellene dolgoznia.

Azoknak a hallgatóknak, akik nem mennének külföldre munkát vállalni, a családi és baráti kapcsolatok az elsődleges és legfontosabb itthon tartó tényezők, valamint a biztos nyelvtudás hiánya. Számukra is ugyanúgy fontos az anyagi biztonság és jólét, viszont a szakmai sikerek és a megbecsülés kevésbé. 30%-uknál a hazaszeretet utolsó helyre került. Ugyanakkor jóval kedvezőbben ítélik meg a jelenlegi helyzetet Magyarországon, mint a vándorolni szándékozó társaik. 25%-uk szerint jó a gazdasági helyzet, valamint 32%-uk jónak tartja a munkalehetőségeket is itthon. Mindemellett pozitívan nyilatkoztak a közhangulatról és közmorálról is, valamint a magyar oktatás színvonalával ők is elégedettek.

A magyarországi munkaerő piaci esélyeket elemezve 34%-uk látja úgy, hogy három hónapnál hamarabb talál munkát, a többség fél és egy év közé teszi a munkakeresési időszakot. A hallgatók 72%-a kevesebb, mint 150 ezer nettó havi jövedelemre számít pályakezdőként, majd a későbbiekben 23%-uk nettó 250 ezer forintot szeretne elérni minimum.

A magyar munkaerő migrációs jellemzői kérdőíves felmérés szerint 2014-ben	
Migráció a várakozások alapján	közepes
Migrációs trendek az adatok alapján	változatlan (célországok)
Attitűd a migrációval kapcsolatban	kiábrándultság és pénzorientáltság
A migrációt korlátozó erők	család, barátok, párkapcsolat
Oktalan félelmek és gazdasági erők hatása	erős „push” faktor
Migrációs politika	központi korlátozások, „kártérítés” (hallgatói nyilatkozat)
A gazdaság- és munkaerő politika számára a migráció jelentősége	kiemelt
A közvélemény állapota	alulinformált

4. táblázat. A magyar munkaerő migrációs jellemzői kérdőíves felmérés szerint
(Forrás: Hárs Á. 2008. alapján saját kiegészítés)

A felmérés összegzésére a korábbiakban már bemutatott HÁRS ÁGNES (2008) által szerkesztett migrációs jellemzőket rendszerező táblázatot használtam fel (4. táblázat). A válaszadások alapján igaz, hogy sokan tervezik a külföldi munkavállalást, ám az eddig tett erőfeszítések hiányában, mint a jogi háttér és munkavállalás körülményeinek ismerete, még nem tekinthetjük biztosan bekövetkező kivándorlási döntésnek. A korábbi magyar trendeknek megfelelően a célországok köre alapvetően nem változott, annak ellenére, hogy időközben megnyíltak számunkra is az uniós munkaerő piacok korlátok nélkül.

A potenciális migránsokra jellemző a kiábrándultság és csalódottság Magyarországból, valamint elsődleges motivációjuk az anyagi hasznok maximalizálása, amit még akkor is valószínűnek tartanak elérni, ha végzettségüknél alacsonyabb képesítést igénylő munkát végeznek külföldön. A legerősebb köteléket a család és barátok szeretete jelenti, viszont a hazaszeretet a válaszadók tekintetében kikopni látszik. Erős „push”, azaz taszító hatása van az ország bizonytalan gazdasági helyzetének, a beszűkült munkaerőpiacnak, az alacsony béreknek, illetve a politikai botrányoknak. A politika válasza a magasan képzettek migrációjára, a hallgatói nyilatkozat bevezetése, amelynek aláírásával az állami ösztöndíjas hallgatók vállalják, hogy képzési idejüket Magyarországon dolgozzák le a diploma megszerzését követő 20 éven belül, ellenben, ha külföldre vándorolnak, akkor az okozott veszteségért kártérítést kell fizetnie az államnak [8].

Megállapítható, hogy a kivándorlás mennyiségéről nem rendelkezünk pontos adatokkal, viszont a növekvő tendencia vitathatatlan. A képzett munkaerő

elvándorlásának kezelése kiemelt figyelmet érdemel a mindenkori kormány részéről, hiszen alapvető tényezője a társadalmi fennmaradásnak és megújulásnak, valamint a gazdasági fejlődésnek.

4.3. Javaslatok a képzettek migrációjának kezelésére

A kutatásom során eddig ismertett elméleti ismeretek és megközelítések, valamint az empirikus felmérés tükrében pár javaslatot, gondolatot mutatok be a következő fejezetben. Mint az kiderült a dolgozat során a kérdéskör annyira összetett és komplex, hogy a kivándorlás csökkentésére biztos „recept” nem létezik. Véleményem szerint a legcélravezetőbb kezeléshez, ha nem is a megoldáshoz, úgy juthatunk, ha először a problémával szembesülünk. Ezért egy összefoglaló ábra alapján indítom a gondolatmenetemet (12. ábra). A kérdőíves felmérés alapján összegyűjtött motivációkat a Ravenstein és Lee-féle vonzás-taszítás modell alkalmazásával csoportosítottam, majd a hallgatók véleményét a kivándorlás problematikájáról egy folyamatábra segítségével rendszereztem.

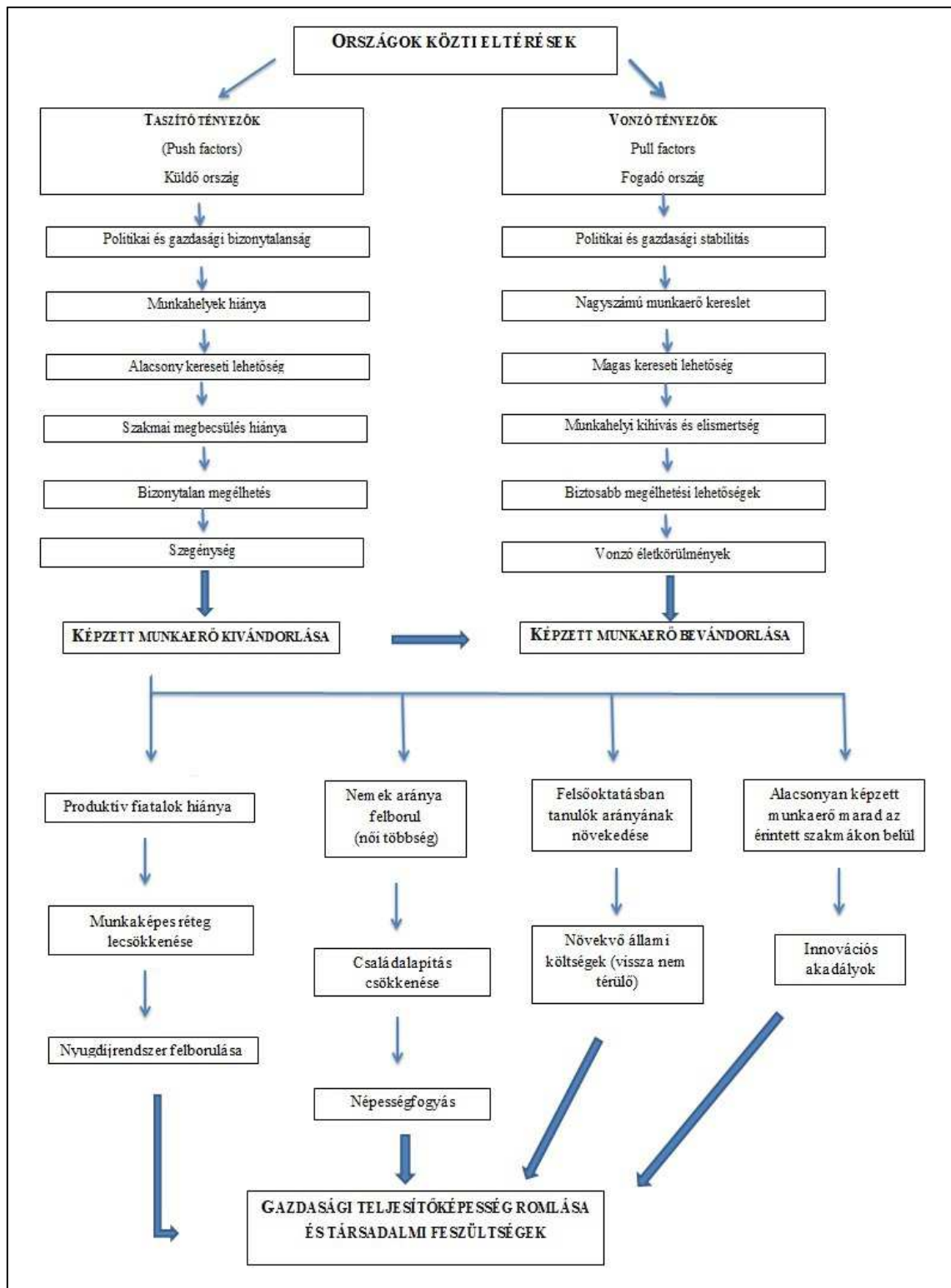
Feltételezhetően mindannyiunk számára ismertek azok a tények, hogy hazánk különböző okok miatt, nem a befektetők elsődleges célországa, valamint a vállalkozási kedv is alacsony. Ezek hatására a foglalkoztatás és a munkahelyek mennyisége is csökkenő tendenciát mutat (RÉDEI M. 2013). Ennek következményeként a legfőbb taszító tényezőként az alacsony elérhető jövedelem jelenik meg, ami miatt az emigráció lehetőségén gondolkodnak a diplomások. Feltételezhető költség-haszon számításuk alapján, a külföldön megszerezhető jövedelem, meghaladja az itthon várható bérüket. A megítélés nehézségéhez hozzájárul az a tény, hogy diplomával fognak rendelkezni, és még így is véleményük szerint nagyobb haszonra tesznek szert, ha külföldön egy alacsonyabb pozícióban túlképzettként dolgoznak. A szakirodalom ezt a folyamatot **brain waste**, azaz agyvesztésként határozza meg. De mi is állhat ennek hátterében?

A „push” oldalon elsősorban a kivándorlás mozgatója, hogy az anyaország nem tudja biztosítani az egyén számára elengedhetetlen életfeltételeket, mint a munkahelyek biztosítása, megfelelő kereseti lehetőség, ami miatt értéktelennek érzi munkáját és kilátástalannak jövőjét. Külföldön – adott célországban – ezeknek az ellentéte vonzó számára, és arra kényszerül, hogy elhagyja a hazáját.

A kapott válaszok alapján a diákok egyértelműen negatív folyamatként határozták meg a kivándorlást. A migráció elsősorban a munkaképes produktív fiatalokat érinti, akik az ország gazdasági és társadalmi biztonságának fontos alappillérei.

Elvándorlásukkal csökken a foglalkoztatottság, az eltartó réteg hiányzik a társadalomból, ami többek között a nyugdíjrendszerre, egészségügyre is hatással van. Így adott szakmákon belül, amiket leginkább érint a kivándorlás, alacsonyan képzett munkaerő marad, ami gátat szab a további fejlődésnek, az innovációk befogadásának. A munkaképes réteg csökkenésével párhuzamosan, ugyanakkor a felsőoktatásban nem csökken a hallgatók száma, ami eltartó réteg hiányában, egyre nagyobb terhet ró az államra, ami hosszútávon nem térül meg, hiszek ezek a fiatalok tudásukat más országban fogják kamatoztatni.

Megfigyelhető, hogy elsősorban férfiak döntenek hazájuk elhagyása mellett, ami a társadalomra is hatással van, miszerint megnő az országban a nők aránya, viszont a családalapítás mértéke lecsökkent, ami népességfogyáshoz vezet. A fenti tényezők mindegyike a gazdasági teljesítőképesség romlásához és társadalmi feszültségekhez vezet.

12. ábra. A magasan képzett migráció problematikájának folyamata
(saját szerkesztés)

A válaszok alapján is markánsan elkülönül a kivándorolni szándékozók és maradni akarók köre. A diploma megszerzését követően teljesen más elvárásokkal vágnak neki az életnek és kezdenek el munkát keresni. Úgy gondolom a válaszok összevetése alapján, hogy sokan közülük nem reálisan mérik fel a lehetőségeket, illetve a diplomájuk értékét, ami többek között a „diploma-gyárak” felelőssége is vagy éppen felelőtlenége. Ezért miután sikertelen az álláskeresésük, vagy nem a vártnak megfelelő sikerült az első hónapokban megszerezni, csalódnak a magyar lehetőségekben, ezért külföldön keresik a kiutat, amely biztosítja anyagi biztonságukat.

Meglátásom szerint, mint ahogy a „vonzás-taszítás” modellje is felvázolja és a korábbiakban elhangzottak is, a kiinduló okokat az egyének szintjén, az egyéni gondolkodásban kell keresni, így a megoldást is. A képzett munkaerő itthon tartásához először a közgondolkodás szintjén kell beavatkozni és a hallgatókat felkészíteni a magyar munkaerő piaci lehetőségeire és a megvalósítható sikeres életpályákra már az iskolai ideje alatt. Egy alulról szerveződő civil kezdeményezés és összefogás segítségével az identitás erősítését kiemelt fontosságúnak tartom, mint a kérdőív lehangoló hazaszeretet eredménye is mutatja, valamint a közösségek szervezését és egyben tartását. Ennek indokoltságát mutatja, hogy globális „határok nélküli” világunkban még az egyetlen marasztaló tényező a család és barátok kapcsolata.

Másrészt további lehetőség lehet, az egyetemi, illetve főiskolai évek alatt megismertetni velük a magyar sikerpéldákat terepbejáráson vagy vendéglőadók szavain keresztül, akik egy másik választható utat vázolnak fel, mint sikeres település, feltörekvő kis- és középvállalatok vezetői. Ennek természetesen nem az a célja, hogy erősítse a fiatalokban azt, hogy a diploma megszerzését követően ez vár rájuk, hanem, hogy legyen példa, amely bemutatja a sokszor nehezebb, de járható utat. Mindennek kiegészítésére szolgálna a sokat emlegetett gyakorlat orientált oktatás.

Továbbá véleményem szerint a külföldi tanulmányutak elősegítik a reális helyzetfelmérést. A hallgatók a végzés előtt szembesülnek a bevándorló élet pozitív és negatív oldalával egyaránt, illetve a hazatérés után felmérhetik a kint szerzett tudásuk gyakorlati hasznát a magyar munkaerő versenyben. A külföldi tapasztalatszerzés hosszútávon előnyt jelenthet gazdaságunk számára, amennyiben visszatérnek diákjaink. Ezért fontos a re-migrációnak a megvalósulása (SILLS, S. J.2008).

Viszont a kint élők visszacsábítása csak a mérleg egyik oldala, másik oldalon a még itthon lévőket kell motiválni a maradásra, vagy a későbbi visszatérésre, amelynek

ebből a megközelítésből nem megfelelő eszköze a restriktív migrációs politika, sokkal inkább célravezetőbb lehet egy defenzív megközelítés.

Összegzés

Dolgozatomban a magyar képzett munkaerő, azon belül is a felsőoktatásban résztvevő hallgatókat értve, attitűdje és a migrációs döntéseik közötti kapcsolatot vizsgáltam elméleti, statisztikai és empirikus eszközökkel egyaránt.

A kutatás elején kiemelt szerepe volt a szakirodalom megfelelő ismeretének, hiszen akár a statisztikai elemzés, akár a javaslattevés során elengedhetetlen a kutatás során alkalmazott fogalmak pontos meghatározása és használata. Az elméleti megközelítésben részletesen kitértem a kivándorlás kialakulását és fennmaradását magyarázó modellekre, amelyeket a későbbiekben alkalmaztam. Az elméleti rendszereket FAIST, T. csoportosítása alapján vizsgáltam, aminek a tagolása hasznosnak bizonyult a kérdőívek feldolgozása és értelmezése során. A továbbiakban a nemzetközi vándorlás témakörén belül a brain drain, másként az agyelszívás folyamatát tanulmányoztam, aminek értelmében a magasan képzett munkaerő egy fejlettebb országba vándorol, magával véve az anyaországában elsajátított tudást.

A kutatás egyik kérdéses pontjává a statisztikai elemzés vált, aminek segítségével a hazai és európai trendeket próbáltam bemutatni és alátámasztani. A statisztikai adatbázisokban, mint Eurostat és TEIR, rendelkezésre álló több éves adatsorok, olykor hiányosak voltak, olykor megváltozott a besorolásuk vagy nem léteztek. A legnagyobb problémát mégsem ez jelentette, hanem a korábbiakban felvázolt elméleti és fogalmi meghatározások sokszínűsége, amelynek gyakorlati példáit a diagramok jól érzékeltetik. Ennek ellenére a gazdasági-, és politikai változások hatása nyomon követhető a kivándorlás tendenciáiban is, viszont az adatokat, számokat fenntartással kell kezelnünk az elemzés során.

Kutatásomnak elsődleges célja a magyar képzett munkaerő személyes jellemzőinek, értékrendjeinek és az ezzel összefüggésben lévő migrációs döntéseiknek a vizsgálata volt, melynek során egy minél részletesebb bepillantást szerettem volna nyerni a háttérben húzódó ok-okozati rendszerbe. Az elméleti alapok alkalmazásával kérdőíves felmérést végeztem 350 egyetemi, ill. főiskolai hallgató körében az ország több pontjáról. A válaszok kiértékelése során arra a megállapításra jutottam, hogy két csoportra lehet bontani a hallgatók körét – közhelyszerűen -, de helytállóan, azokra, akik menni szeretnének és azokra, akik maradni. Az utóbbiakat elsősorban a család, barátok és más személyes kapcsolatok, érzelmek tartanak itthon, míg az előbbieket a haszonszerzés és anyagi biztonság megteremtése motivál. Másik jelentős eltérést a két

csoport között az jelentette, hogy milyen elvárásokkal kerülnek ki az iskola falai közül a „nagybetűs életbe”. Aki itthon szeretne maradni, realisabban szemlélte a munkaerő piaci lehetőségeket, viszont pozitívabban tekintett az magyar gazdasági és társadalmi helyzetre, felkészült az esetleges nehezebb hazai útra, addig, aki külföldön képzei el jövőjét magasabb elvárásokat támaszt a diplomát követően a jelenlegi magyar helyzettel szemben, így sokszor a bizonytalanabb másik országbeli létet választja. A kutatás legelkeserítőbb megállapítása, hogy a többség válaszai alapján számukra nem fontos a haza szeretete és a legmegdöbbentőbb, hogy a hallgatók jelentős része külföldön végzettségéhez képest alacsonyabb képesítést igénylő munkakört is elvállalna. A fentiek alapján megállapítottam, hogy ilyen aspektusban a brain waste, azaz agyvesztés folyamata bontakozik ki Magyarországon (kivételt jelentenek ez alól bizonyos csoportok, mint az orvosok), mivel a hallgatók a megszerzett tudásukat sem itthon, sem külföldön nem kamatoztatják, így jelentős esély van, annak elvesztésére, és egy későbbi hazatérés során még nehezebb reintegrációra a társadalomba és munkapiacra, ami újabb migrációra kényszeríti.

A dolgozat utolsó fejezetében a Ravenstein-Lee-féle „vonzás-taszítás” modellt alkalmaztam a migrációs okok rendszerbefoglalásához, majd az elhangzott válaszok alapján egy folyamatábrával egészítettem ki. Az ábra haszna, hogy rendszerszemléletű megközelítést használ és részletesen rávilágít a kivándorlás mögött álló elsődleges okokra, melyeknek megfelelő kezelése sorsdöntő lehet. Véleményem szerint a brain waste csökkentését mikroszinten, azaz az egyének szintjén kell elkezdni, hiszen alapvető változást a közgondolkodásban kell elérni, aminek az egyik lehetősége egy alulról szerveződő civil kezdeményezés, amely programjain keresztül erősíti az identitást, közösséget formál. Fontosnak tartom az iskolai évek alatt a diákok felkészítését a karrierépítés lehetőségeire és a munkaerő piaci viszonyok reális ismeretére, melyet terepbejárás, vendéglőadók, szakmai gyakorlatok keretében ismerhetnének meg testközelből. Továbbá a külföldi szakmai gyakorlatokat és tanulmányi utakat is hasznosnak találtam a dolgozat során megismert szempontok miatt, hiszen hamarabb megtapasztalják a bevándorló lét örömeit és buktatóit, ami szintén egy illúzióktól mentes szemlélethez vezethet. A leírtak figyelembevételével eredményesebbnek tartom egy defenzív migrációs politika kialakítását a jelenlegi restriktív gyakorlattal szemben.

Kutatásom zárásaként ismét azt emelném ki, hogy biztos módszere nincs az elvándorlás csökkentésének, hiszen, mint láhattuk rendkívül sok összetevős

folyamatról van szó, ami időben állandóan változik és a gazdasági-, politikai hatásoknak ki van szolgáltatva. Ezért mindig az adott problémát a lehető legkörültekintőbben és legspecifikusabban kell kezelni.

Dolgozatomnak nem volt célja a kivándorlás volumenének megbecsülése, viszont a tény, hogy a hallgatók többségében felmerül, hogy elhagyja hazáját és másik országban kezdjen új életet, elgondolkodtató. Hova vezet ez a folyamat? Hogyan lehetne hatékonyan kezelni? Vagy már elkéstünk vele? Talán a magyar vándorok második „honfoglalásának” vagyunk részesei? Csak most diplomával a nyereg alatt...

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDORKA R. 2006: Bevezetés a szociológiába. – Budapest, Osiris Kiadó
- BACH, R. L. – SCHRAML, L.A. 1982: Migration, Crisis and Theoretical Conflict. – International Migration Review, 16. 2. pp. 320-341.
- BÁNDY K. 2013: „Hazádnak rendületlenül légy híve”...(?) A magasan képzett magyar munkaerő migrációs hajlandósága az új évezredben. – Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. p.31.
- BARRERE, R. – LUCHILO, L. – RAFFO, J. 2004: Highly skilled labour and international mobility in South America. – Working Paper of OECD Directorate for Science, Technology and Industry, Paris.
- BECSEI J. 2007: Népszétföldrajz. – Ipszilon Kiadó, Békéscsaba. pp. 317-321.
- BOBEVA, D. 1997: Brain Drain from Central and Eastern Europe. – Center for the Study of Democracy, Bulgaria.
- BOBEVA, D. 2008: Brain Drain in Transition of Science. – Center for the Study of Democracy, Bulgaria.
- BURGERMEISTER, J. 2004: Brain Circulation’ in Hungary. - The Scientist, Daily News, november
- CSANÁDY M. – SZEMÉLYI L. – KMETTY Z. – KUCSERA T. – TARJÁN G. 2008: A magyar képzett migráció a rendszerváltás óta. – Magyar Tudomány, 2008/05. szám, pp. 603-616.
- CSANÁDY M. – SZEMÉLYI L. 2006: Brain Drain. Közelkép a diplomás magyarokról. Századvég. 41/3. pp. 79–122
- CSERESNYÉS F. 1996: Migrációs potenciálok és trendek Európában. – Regio, Kisebbség, politika, társadalom 1996. 7. évf. 4.sz.
- DAVENPORT, S. 2004: Panic and Panacea: Brain Drain and Science and Technology Human Capital Policy. - Research Policy. 33/4, pp. 617–630.
- DOCQUIER, F. – RAPOPORT, H. 2003: The Economics of Migrants’ Remittances. – Discussion Paper Series, no. 1531
- EURÓPAI BIZOTTSÁG, 2001 - High level expert group on Improving mobility of researchers. - Final Report – 4/04/2001.
- FAIST, T. 2000: The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces. – Oxford University Press 31p.
- FÖLDHÁZI E. 2011.: Az osztrák és német munkaerőpiac megnyitásának várható hatása Magyarország népességének alakulására 2011–2030 között. - Demográfia, 54/4.
- GIANNOCOLO, P. 2004: The Brain Drain: A Survey of the Literature. – Working Paper, Department of Economics University of Bologna, Italy.
- GIRASEK E. – CSERNUS E. – RAGÁNY K. – EKE E. 2013: Migráció az egészségügyben. – Magyar Tudomány, 2013/3. szám pp. 292-298.
- GLATZ F. 2010: Világszemlélet-váltás, agrár- és vidékpolitika Európában, Magyarországon. Az európai tervezés fontosságáról, agráriumból, vidékről. In: Az európai és a magyarországi agrárpolitika jövője. - Párbeszéd a vidékért-sorozat, Budapest, MTA Történettudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, pp. 15–36.
- GOULD, T. S. 1988: Skilled International Labour Migration. – Pergamon Liverpool, 19.4. pp. 381-385.

- GÖDRI I. 1998: Vívódások két haza között - Elemzés Magyarországra áttelepedett romániai magyar értelmiségiekről. -WEB (Max Weber kollégium folyóirata), Kolozsvár, 1998, 4–5. pp. 39–51.
- GÖDRI I. – TÓTH E.F. 2010: Magyarország, Románia és Szlovákia kivándorlási folyamatai a rendszerváltozások után - eltérések és hasonlóságok. – Demográfia, 53. évf. 2-3. pp.157-204
- GÖDRI I. 2013: Migráció nemzeti/nyelvi határokon belül – Bevándorlók és új állampolgárok a szomszédos országokból – változó trendek. – Magyar Tudomány, 2013/3. szám, p. 263.
- GÖDRI I. – SOLTÉSZ B. – BODACZ-NAGY B. 2014: Immigration or emmigration country? Migration trends and their socio-economic background in Hungary: a longer-term historical perspective. – Working Papers on Population, Family and Welfare, No.19. Hungarian Demographic Research Institute, Budapest
- GROIZARD, J. L. – LLULL, J. 2006: Skilled Migration and Growth - Testing Brain Drain and Brain Gain Theories.- DEA Working Papers 20. University of the Balearic Islands, Department of Applied Economics
- HÁRS Á. 2008: Csatlakozás és csatlakozás – a magyar munkaerőpiac és migráció. –Társadalmi Riport, TÁRKI, 2008
- HÁRS Á. 2013: Magyarok – külföldön. Gondolatok a magyarok külföldi munkavállalásáról. – Migráció a mai Magyarországon, Magyar Tudomány, 03/07. pp. 286-292.
- HORVÁTH I. – KISS T. 2013: Dynamic Historical Analyses of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Romania. – Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Toward Evidence Based Strategies
- KENGYEL Á. 2010: Az Európai Unió közös politikái. - Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest
- LĂZĂROIU, S. – ALEXANDRU, M. 2008: Migration in Romania: A Country Profil 2008. – IOM International Organization for Migration, pp.53-55.
- LEE, E. S. 1966: A Theory of a Migration. - Demography 3.1. pp. 47- 57.
- LEWIS, A.W. 1954: Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. - Manchester School of Economic and Social Studies, 22.2, pp.139-191.
- NEMES NAGY J. 1998: A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba. – Ember-régió.terület
- MASSEY, D.S. 1988: International migration and and economic development in comparative perspective. – Population and Development Review, 14. pp. 383-414.
- MASSEY, D.S. – ARANGO, J. – HUGO, G. – KOUAOUCL, A. – PELLEGRINO, A. – TAYLOR, E.J. 2001: A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés. – A migráció szociológiája, Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, pp. 9-40.
- OECD, 1998: Recommendations on Statistics of International Migration. - Revision 1, Statistical Papers, Series M, No. 58, United Nations, New York, Glossary.
- ÖZDEN, Ç. 2005: Educated Migrants –Is There Brain Waste? - International Migration, Remittances and the Brain Drain, pp.227-245.
- PIORE, M.J. 1979: Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies. – New York, Cambridge University Press

- PÓCZIK SZ. – DUNAVÖLGYI SZ. 2008: Nemzetközi migráció- nemzetközi kockázatok. - HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- RALUCA, P. 2008: The new migration patterns of educated Romanians to the EU: What challenges for the individuals and for the nation-state? – Romanian Journal of European Affairs, 8.4.
- RAVENSTEIN, E. G. 1885: The Law of Migration. - Journal of the Statistical Society of London. 48.2. pp.167-235.
- RÉDEI M. 2002: Külföldön tanuló magyar diákok és Magyarországon tanuló külföldi diákok. – Migráció és statisztika KSH,
- RÉDEI M. 2007a: Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza. – Elte, Eötvös Kiadó, pp. 13-29
- RÉDEI M. 2007b: Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza. – Elte, Eötvös Kiadó, pp. 215-270
- RÉDEI M. 2009: A tanulmányi célú mozgás.- MTA Doktori értekezés, Reg- Info Kft. Budapest
- RÉDEI M. 2013: Átalakuló társadalom – új folyamatok és következmények a megyékben. – Miből élünk jövőre? És hosszútávon? XIX. Országos Urbanisztika Konferencia, Mosonmagyaróvár
- SALT, J. 1986: International migration: a spatial approach. – Population Geography: Progress and prospects, London, pp. 163-193.
- SALT, J. 1997: International movements of the highly skilled. - OECD, Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs – International Migration Unit – Occasional Papers 3.
- SALT, J. 2001: Az európai migrációs térség. – Regio, 2001/1. pp. 177-212.
- SANDU, D. – RADU, C. – CONSTANTINESCU, M. – CIOBANU, O. 2004: A Country Report on Romanian Migration Abroad: Stocks and Flows After 1989. – Multicultural Center Prague, 2004/11.
- SÁROSI A. – TÓTH P.P. 2009: Mérési lehetőségek a nemzetközi vándorlástatisztikában. - Statisztikai Szemle, 87. évfolyam 7-8. szám
- SASSEN, S. 1988: The mobility of Labor and Capital: a study in international investment and labor flow. – Cambridge University Press
- SCHULTZ T. W. 1961: Investment in Human Capital. – The American Economic Review, 51. pp. 1-17.
- SCHULTZ, T. W. 1964: Transforming Traditional Agriculture. - Yale University Press. pp. 172-209.
- SCOTT, P. 2000: Globalization and higher education: Challenges for the twenty- first century.- Journal of Studies in International Education (Spring). pp.3-9.
- SILLS, S. J.2008: Return Migration. - Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Society. Sage Publications, Inc., pp. 1158-1159.
- SIK E. 2003: A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai. In: Örkény Antal (szerk.): Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások. MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest
- SIK E. 2012: A kapcsolati tőke szociológiája. – Eötvös Kiadó, Budapest, p. 173.
- STARK, O. 1991: The Migration of Labour. - Oxford, Blackwell Publishers. pp.130- 370
- STARK, O. – TAYLOR, J. E. 1991: Migration incentives, migration types: The role of relative deprivation. – The Economic Journal, 101. pp. 1163-1178.
- STARK, O. - HELMENSTEIN, C. - PRSKAWETZ, A. 1997: A brain gain with a brain drain. - Economics Letters, Elsevier, 55. pp. 227-234.

- TILLY, C. – BROWN, H. C. 1967: On Uprooting, Kinship, and the Auspices of Migration. - *International Journal of Comparative Sociology*, 8. pp. 139–164.
- TODARO, M.P. 1969: The model of labor migration and urban unemployment in less-developed countries. – *The American Economic Review*, 59. pp. 138-148.
- TÓTH J. (szerk.) 2010: Világföldrajz. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 376-380
- TÓTH L. 2011: Az emberi tőke elmélet és alkalmazásának néhány területe. – *Periodica Oeconomica*, IV. évfolyam, pp. 158-174.
- TÓTH P.P. 1997: Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994). - Püski Kiadó, Budapest.
- TÓTH P.P. 2002: Nemzetközi vándorlás – Magyarország (1990–2000). - Népesedési Kormánybizottság Migrációs Bizottsága 2002. programja keretében
- TÓTH P.P. 2003: Nemzetközi vándorlás – Magyar sajátosságok. – *Demográfia*, 46. évf. 4.
- VARGA J. 1998: Az oktatás megtérülési rátái Magyarországon.- *Közgazdasági Szemle*, XLII. évf., pp. 583—605.
- WALLERSTEIN, I. 1988: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. – Budapest, Gondolat.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- [1]: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2013.pdf> (letöltve: 2014. 11.09.)
- [2]: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00177&language=en> (letöltve: 2014.11.11.)
- [3]: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1> (letöltve: 2014.11.11.)
- [4]: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00176&plugin=0> (letöltve: 2014.11.11.)
- [5]: <http://statistici.insse.ro/shop/index.jsp?page=tempo2&lang=en&context=12> (letöltve: 2014.11.11.)
- [6]: <http://www.nsi.bg/en/content/6593/population-and-demographic-processes> (letöltve: 2014.11.11.)
- [7]: Munkaerő-piaci barométer, 2014, Nemzeti Munkaügyi Hivatal (pdf):
http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&ved=0CEQQFjAG&url=http%3A%2F%2Fwww.afsz.hu%2Fresource.aspx%3FResourceID%3Dafsz_munkapiaci_barometer_2013&ei=kC2rVlikHo6RyASX64KoAw&usg=AFQjCNE30JUjN38AHM_VfyoUSrkduYDA
(letöltve: 2014. 11.12.)
- [8]: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/felsooktatas/hallgatoi_szerzodes_0731_osztondijas.pdf
(letöltve: 2014.11.12.)

1. MELLÉKLET – HALLGATÓI KÉRDŐÍV

Az alábbi kérdőívben a magyar felsőoktatásban tanuló diákok jellemzőit, motiváltságát szeretnénk felmérni a külföldön való munkavállalás, tapasztalatszerzés tekintetében. A válaszadás teljesen névtelen és önkéntes. A válaszadás módja a megfelelő sorszám bekarikázásával történik. A kitöltés kb. 5 percet vesz igénybe. Az összegyűjtött adatokat kizárólag saját tudományos kiértékelés, összegzés, elemzés céljára használom fel. Segítségét előre is köszönöm!

Radics Vivien

Szegedi Tudományegyetem

I. Kutatás kérdései

1. Tanult-e már külföldön? 1. Igen 2. Nem

1/1. Ha IGEN, hol? _____

1/2. Ha IGEN, milyen módon jutott ki? _____

1/3. Ha IGEN, milyen pozitívumot tudna említeni a kint töltött időszakkal kapcsolatban? _____

1/4. Ha IGEN, milyen negatívumot tudna említeni a kint töltött időszakkal kapcsolatban? _____

2. Tervezi-e, hogy külföldön vállal munkát? 1. igen 2. nem

2/1 Ha NEM, akkor miért nem szeretne, mi tartja vissza a külföldi munkavállalástól? _____

2/2. Ha IGEN, akkor leginkább hol szeretne munkát vállalni? _____

2/3. Ha IGEN, akkor mikor szeretné elhagyni az országot? _____

2/4. Mennyi időre szeretne kimenni dolgozni?

1. év

4. nem tudom

2. hónap

5. akkor döntöm majd el

3. örökre

2/5. Miért szeretne külföldön munkát vállalni elsősorban?

2/6. Eddig milyen lépéseket tett a külföldi munkavállalás felé?

2/7. Kizárólag képesítésének megfelelő munkát vállalna el? 1. igen 2. nem

3. Van rokona/közele ismerőse, aki külföldön dolgozik/dolgozott és tudna segíteni Önnek elhelyezkedni kint? 1. igen 2. nem

4. Hány nyelven beszél az anyanyelvén kívül? 1. egy 2. kettő 3. három vagy több

4/1. Melyek ezek a nyelvek? _____

5. Van nyelvvizsgálója? 1. Igen 2. Nem

5/1. Ha IGEN, milyen fok? 1. alapfok 2. középfok 3. felsőfok

6. Mire számít mennyi időbe telik a diploma megszerzése után állást találni? _____

7. Tanulmányai befejezése után, pályakezdőként, mennyit szeretne keresni? (nettó Ft/hó)

8. A későbbiekben (nem pályakezdőként) mennyi az elérni kívánt jövedelme? (nettó Ft/hó)

9. Kérem karikázással jelölje az Önre leginkább jellemző választ!

	Nagyon fontos	Fontos	Kevésbé fontos	Egyáltalán nem fontos	Nem tudom
Családi kapcsolatok, barátok	4	3	2	1	0
Anyagi biztonság, jólét	4	3	2	1	0
Szakmai sikerek, megbecsülés	4	3	2	1	0
Új kihívások, tapasztalatszerzés	4	3	2	1	0
Nyugodt, stabil életkörülmények	4	3	2	1	0
Hazaszeretet	4	3	2	1	0
Otthon	4	3	2	1	0

10. Milyennek ítéli meg Magyarországon az alábbi tényezőket?

	Nagyon jó	Jó	Rossz	Nagyon rossz	Nem tudom
Politikai helyzet	4	3	2	1	0
Gazdasági helyzet	4	3	2	1	0
Társadalmi morál	4	3	2	1	0
Közhangulat	4	3	2	1	0
Oktatás	4	3	2	1	0
Munkalehetőségek	4	3	2	1	0

11. Problémának találja a fiatalok kivándorlását? 1. igen 2. nem

11/1. Miért? _____

12. Mit gondol milyen intézkedésekkel lehetne leginkább itthon tartani a fiatalokat?

II. Személyes adatok

13. Neme:

1. férfi 2. nő

14. Életkor (év): _____

15. Lakhely (település): _____

16. Jelenlegi főiskola/egyetem, ahol tanul: _____

17. Mikor kezdte főiskolai/egyetemi tanulmányait? _____

18. Jelenlegi szak, ahol tanul: _____

19. Jelenlegi szakot mikor kezdte (év)? _____

20. Finanszírozási forma: 1. Magyar állami ösztöndíjjal támogatott 2. önköltséges

III. Családi háttér

21. Édesapja legmagasabb iskolai végzettsége:

1. 8. évfolyamnál alacsonyabb	4. érettségi
2. 8. évfolyam (általános iskola)	(szakközépiskola/gimnázium)
3. középfokú iskola, érettségi nélkül,
oklevéllel (szakmunkásképző)	5. főiskola/egyetem
	6. egyéb _____

22. Édesapja mely területen dolgozik?

1. mezőgazdaság	6. számítástechnika, informatika
2. ipar	7. oktatás
3. szolgáltatás	8. egészségügy
4. kereskedelem	9. egyéb _____
5. vendéglátás - idegenforgalom	

23. Édesapja jelenleg betöltött munkaköre? _____

24. Édesanyja legmagasabb iskolai végzettsége:

1. 8. évfolyamnál alacsonyabb	4. érettségi
2. évfolyam (általános iskola)	(szakközépiskola/gimnázium)
3. középfokú iskola, érettségi nélkül,
oklevéllel (szakmunkásképző)	5. főiskola/egyetem
	6. egyéb _____

25. Édesanyja mely területen dolgozik?

1. mezőgazdaság	6. számítástechnika, informatika
2. ipar	7. oktatás
3. szolgáltatás	8. egészségügy
4. kereskedelem	9. egyéb _____
5. vendéglátás - idegenforgalom	

26. Édesanyja jelenleg betöltött munkaköre? _____

27. Hányan élnek a háztartásban? _____

27/1. Ebből 18 év alatti: _____

27/2. Eltartott/tanuló: _____

28. Az Ön jelenlegi helyzete a háztartásban:

1. családfenntartó	3. önálló (már külön él, saját
2. eltartott/tanuló	jövedelemmel rendelkezik)

28/1. Ha eltartott, akkor mennyi havi (nettó Ft) anyagi támogatást kap (szülők, ösztöndíjak)? _____

29. A családi háztartás havi nettó jövedelme:

1. 100 ezer Ft alatt
2. 101 ezer – 150 ezer Ft között
3. 151 ezer – 200 ezer Ft között
4. 201 ezer – 300 ezer Ft között
5. 301 ezer – 400 ezer Ft között
6. 401 ezer Ft felett

Köszönöm a válaszait!

1. FÜGGELÉK

A migráció vizsgálata egy rendkívül összetett feladat, ezért kutatásom során többféle módszert és megközelítést alkalmaztam. A probléma feltárásához és a kérdések megválaszolásához kvantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt felhasználtam, ami szerint két szerkezeti egységre bontható a dolgozat

Az alapfogalmak leírásához magyar kutatók eredményeit használtam fel. A fejezetben több meghatározást is ismertettem a fogalmak kapcsán, mivel a vándorlás folyamatát nem lehet szigorúan egy vagy két nézőpont szerint értelmezni, valamint egy folyamatosan változó jelenségről van szó, így a hozzá kapcsolódó fogalmi háttér is formálódik. Továbbá külföldi szakirodalom alapján, a migráció kialakulását és fennmaradását magyarázó modelleket ismertettem, amelyek segítségével a későbbiekben a kérdőívek alapján körvonalazódó hazai folyamatokat értelmeztem.

A statisztikai adatgyűjtés és elemzés során a TEIR, illetve az Eurostat adatbázisát használtam fel elsősorban, valamint a román (Insitutul de National Statistica) és bolgár (National Statistical Institute) statisztikai hivatal adatait, amik alapján elvégeztem számításaimat. Az adatbázisok hivatalos statisztikai adatokat közölnek, a nehézséget a fogalmi eltérések és a mérési problémák okozzák. Az adatok összeillesztését a Microsoft Office Access program segítségével végeztem el.

Mindezek ellenére a statisztikai megközelítés pontatlanságát és megbízhatatlanságát nem tartom a kutatásom hiányának, mivel úgy gondolom, a képzett munkaerő vizsgálatakor a számok mögé kell betekintenünk és elsősorban a folyamat részét képező emberek szemszögén át kell szemlélnünk a folyamatot. Emiatt tartottam indokoltnak egy kérdőíves felmérés elvégzését, melyben 350 felsőoktatásban tanuló diáknak volt lehetősége elmondani véleményét, amelyek összegzéseképp a dolgozat befejezésében javaslatokat tettem a magyar agyelszívással kapcsolatosan. A kérdőív összeállítása során fontosnak tartottam a nyitott kérdések használatát, amelyek lehetővé tették az egyéni látásmód kibontakoztatását. Az empirikus felmérés 2014 szeptemberében és októberében folyt, online módon, amelynek előnyét abban láttam, hogy egyrészt kötelező az egyértelmű válaszadás, így elkerülhető az információvesztés, másrészt a személytelenség miatt könnyebben és nyitottabban válaszolnak a hallgatók. A válaszok és vélemények alapján rendszerszemléletű megközelítést és migrációs modelleket alkalmaztam, hogy segítségével még inkább feltárjam a problémás tényezőket.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Kovács Csaba, egyetemi adjunktusnak a sok segítségért és szakmai tanácsért, amelyek hozzájárultak a dolgozat létrejöttéhez.

Köszönettel tartozom azoknak az egyetemi és főiskolai hallgatóknak, akik készségesen rendelkezésemre álltak, és kitöltötték a kérdőívemet.

Végül, de nem utolsó sorban köszönetemet fejezem ki szüleimnek, családtagjaimnak, barátaimnak, akik szeretetükkel és megértésükkel támogatták e dolgozat létrejöttét.